

Kegyelettel emlékezünk Miskei Antal kollégánkra (1967-2024), az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem habilitált docensére, aki az utóbbi években több tanulmányával is megtisztelt minket. Ezt az írását már nagybetegen küldte el nekünk. Sajnos nem érthette meg a megjelenését. A szerkesztőség köszönettel és hálával tiszteleg fiatalon távozott kollégánk emléke előtt.

We remember our colleague Antal Miskei (1967-2024), associate professor with habilitation at the Eszterházy Károly Catholic University, who has honored us with several studies in recent years. He sent us this study when he was already very ill. Unfortunately, he did not live to see it published. The editorial team pays tribute to the memory of our colleague who passed away at such a young age.

SKARICA MÁTÉ ÉLETE ÉS MUNKÁSSÁGA

(A 450 éve született ráckevei reformátor emlékezete)

THE LIFE AND WORK OF MÁTÉ SKARICA

(In memory of the reformer from Ráckeve born 450 years ago)

† Miskei Antal

Eszterházy Károly Katolikus Egyetem

ÖSSZEFOGLALÁS

A tanulmány Szegedi Kis István legközelebbi tanítványának és munkatársának, Ráckeve református lelkipásztorának, Skarica Máténak állít emléket, amely a prédikátor

születésének 450. évfordulójára készült el, áttekintve a téma és a korszak releváns szakirodalmát. A prédikátor életrajzában a családfa és a családi kapcsolatrendszer mellett Ráckeve korabeli története, Skarica Szegedi Kishez fűződő viszonya éppen úgy megjelenik, mind peregrinációja, református kapcsolatrendszere és utazásai.

ABSTRACT

The study pays tribute to Máté Skarica, the Reformed pastor of Ráckeve, the closest student and colleague of István Szegedi Kis. It was prepared for the 450th anniversary of the preacher's birth, and it provides a review of the relevant literature on the subject and the period. In the biography of the preacher, in addition to the family tree and the family network, the study presents the contemporary history of Ráckeve, Skarica's relationship with Szegedi Kis, Skarica's peregrination, as well as his Reformed contacts and travels.

Kulcsszavak: Skarica Máté, reformáció, Ráckeve, kálvinizmus, prédikátor

Keywords: Máté Skarica, Reformation, Ráckeve, Calvinism, preacher

Szegedi Kis István halála után – feltehetően az oszmánok beleegyezésével – Skarica Máté (1544–1591) lett a ráckevei protestáns egyházközség lelkésze. Az apai ágon horvát, anyai ágon magyar ősökkel büszkélkedhető prédikátor neve a horvát *škare* („kis olló”, „ollóska”) szóval hozható összefüggésbe.¹ Az eredetileg talán szabászattal foglalkozó Skarica – más néven: ratkóci Lubuncic vagy Lubunić – familia² Szlavóniából („Tótországból”) származhatott. A család ősi birtokai Zágráb és Varasd vármegyékben feküdtek. Kisebb erősségként funkcionáló nemesi udvarházuk Krapinán épült fel. Pereiket és különféle jogügyleteiket a báni törvényszéken bonyolították le, amelynek végzéseit a zágrábi és a császmái káptalan foglalta írásba.³

Máté egyik őse, Skarica Mátyás a 15. század jeles uralkodója, Hunyadi Mátyás király (1458–1490) hadiflottáján szolgált.⁴ Nem zárható ki, hogy

¹ *Mészáros László*: „Mindezeket írták böjt más hónapban...” Skarica Máté 400 éves históriás verse. In: Honismeret, 1981. IX. évf. 4. sz. 11. p.

² A Skarica család tagjait az egykorú hivatalos iratokban a „Scaricaeus”, „Scariceus” tulajdonnév jelöli, ezért a vezetéknev „cz”-vel írt változata indokolatlan. Ez utóbbi forma valószínűleg egy régi szokás alapján terjedt el a szakirodalomban (*Klaniczay Tibor*: A régi magyar családnevek helyesírása. In: Klaniczay Tibor: Hagyományok ébresztése. Bp., 1976. 267. p.).

³ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL) E 201. Collectio Kukuljevicsiana. Fasc. 6. Nr. 25., 35–44., 51., 57., 60. Fasc. 7. Nr. 30–31., 37., 42. stb.

⁴ *Szakály Ferenc*: Adalékok Szegedi Kis István és Skaricza Máté életéhez. In: A Ráday Gyűjtemény Évkönyve II. 1981. Bp., 1982. 166. p.; *Szakály Ferenc*: Mezőváros és reformáció. Tanulmányok a korai magyar polgárosodás kérdéséhez. Bp., 1995. 144.

családja számára ő szerezte a nemesi címet, bár ezt a feltételezést egyelőre semmiféle bizonyíték nem támasztja alá.⁵

Skarica apját Benedeknek, apai nagyapját Péternek hívták. Ismeretlen nevű édesanyját gyermekkorában veszíthette el a tudós reformátor. Atyai nagybátyja, Skarica György 1512 és 1520 között gyulai várnagyként szolgált Brandenburgi György mellett; 1525-ben a királyi lovassereg egyik parancsnokaként, udvari huszárként említik a források, az 1560-as években pedig Erdődi Péter egykori horvát bán krapinai birtokát kormányozta jószágigazgatóként.⁶ Szolgálatainak jutalmaként I. Ferdinánd király (1526–1564) 1564. január 17-én régi nemességét megerősítette és egyben címerét is megújította. A Bécsben kiadott armális szerint a katonai pajzsot középen egy átlós fehér vonal osztja két részre, melynek egyik (jobb oldali) mezeje bíbor, a másik (bal oldali) piros színű. Lent az alsó szélén egy hármás domb van felfestve, tetején egy álló pelikán alakjával. Felül egy ordító és harcos oroszlán látható keresztbe tett hátsó lábakkal és felemelt farokkal, amelyek jobb lábával kihúzott kardot vagy kétélű tört ráz, baljában török fejet tart. Az ábra utal mindazokra az érdemekre, amelyeket a diplomanyerő fél 1541-ben Wilhelm von Roggendorf császári generális oldalán Buda ostromakor, valamint 1543-ban Varkocs György kapitány parancsnoksága alatt Székesfehérvár védelmében szerzett.⁷

Skarica György halála után fiai, Mihály, Pál és János 1582-ben felosztották egymás között a ratkóci birtokot.⁸ A legidősebb testvér hamarosan eltávozott az élők sorából. Árván maradt kiskorú gyermekei, János és Anna 1593-ban kapták vissza Varasd megyei ingatlanjaikat.⁹

p. (Humanizmus és reformáció 23.); *Ács Pál*: Skaricza Máté Ráckeve tudós reformátora. In: *Protestáns hősök. Fél század portré az elmúlt fél évezred magyar történelméből*. 2. Szerk.: Faggyas Sándor. Bp., 2017. 18. p.

⁵ Nagy Iván a Skarica család nemességét 1564-ből származtatta (*Nagy Iván*: Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal. X. kötet. Pest, 1863. 241. p.). Ezt az adatot Kempelen Béla is elfogadta, aki szerint Skaricák eredeti neve „Lubwnychy”-nak hangzott (Magyar nemesi családok. IX. kötet. Írta: *Kempelen Béla*. Bp., 1915. 389. p.).

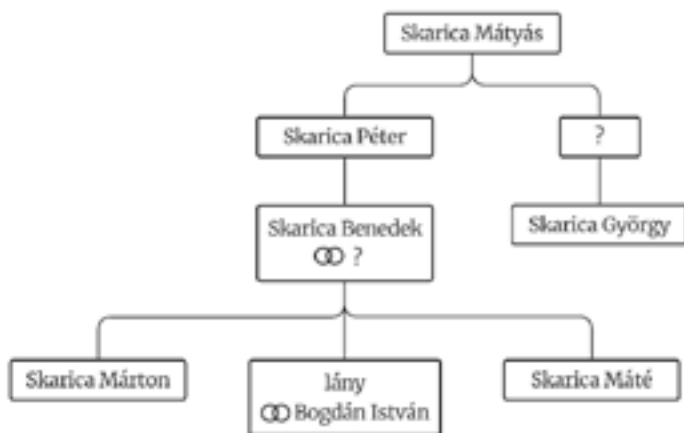
⁶ *Horváth Lajos*: Ráckeve és Skaricza Máté históriás verse. In: *Tanulmányok Ráckeve múltjából*. Ráckeve–Szentendre, 1986. 56–57. p.; *Szakály F.*: Adalékok Szegedi Kis István i. m. 166–167. p.; *Szakály F.*: Mezőváros és reformáció i. m. 144–145. p.

⁷ MNL OL R 64. 1526 utáni gyűjtemény. Jelzet: 2 0079. A címer leírása kiadva: A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának címjegyzéke II. Címereslevelek. 2. kötet. 1092–1600. Leírta: *Áldásy Antal*. Bp., 1923. 145. p. Nr. 197.

⁸ MNL OL E 201. Fasc. 7. Nr. 49.

⁹ MNL OL E 201. Fasc. 6. Nr. 87.

1. Ábra: A Skarica család leszármazása

Máté apja, Skarica Benedek Egerből települt át Ráckevére, s itt halt meg 1571-ben. Neve ebben a formában nem szerepel egyetlen török kori összeírásban sem. Lehetséges, hogy a hódítók valamilyen okból felmentették az adófizetés terhe alól,¹⁰ de sokkal valószínűbbnek tűnik az a feltevés, miszerint Tód/Tót Benedekként regisztrálták az írnokok, jelezve szlavóniai (horvát) származását.¹¹ Idősebbik fiának, Mártonnak a leszármazottjai Egerben éltek, míg lányát a jómódú ráckevei kereskedő, Bogdán István vette feleségül.¹²

¹⁰ Horváth L.: Ráckeve és Skaricza Máté i. m. 56. p.

¹¹ Az 1546. és az 1559. évi defter személynevei között Tód Benedek nő, fia, Márton nőtlen férfiként szerepel (*Káldy-Nagy Gyula*: Kanuni devri Budin tahrir defteri [1546–1562]. Ankara, 1971. 85. p. [Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Cografya Fakültesi Yayınları: 177]; *Káldy-Nagy Gyula*: A budai szandzsák 1559. évi összeírása. Bp., 1977. 261. p. [Pest megye múltjából 3.]). Az 1562. évi összeírásban két Tót Benedek név fordul elő (*Káldy-Nagy Gy.*: Kanuni devri i. m. 93–94. p.), de hogy azok közül melyik vonatkozik Skarica Máté apjára, azt egyelőre nem lehet megmondani.

¹² Elképzeltethető, hogy Bogdán István egyik őse az a Bogdán György kisbíró volt, aki 1536-ban Karácsony János, azaz Jovan Božić főbíróval állt a ráckevei magisztrátus élén (*Magdics István*: Diplomatarium Ráczeviense. Ráczevei Okmánytár. Székesfehérvár, 1888. 68. p. Nr. XXXVII.; Ráczevei okmánytár. Oklevelek és iratok [15–17. század]. Az iratokat fordította, jegyzetekkel ellátta és a bevezetést írta: *Miskei Antal*. Ráckeve, 2015. 93. és 96. p. Nr. 33.; 98. és 100. p. Nr. 34. [Ráczevei Múzeumi Füzetek 7. sz.]). Horváth Lajos úgy vélte, hogy Bogdán István magyar származású személy lehetett (*Horváth Lajos*: Az aldunai Kevétől a Csepel-szigeti Ráckevéig. In: Vera [nemcsak] a városban. Tanulmányok a 65 éves Bácskai Vera tiszteletére. Debrecen, 1995. 72. p. [Rendi társadalom – polgári társadalom.

Maga Skarica Máté 1544-ben született Ráckeven.¹³ Gyermekkoráról semmilyen adattal nem rendelkezünk. Csupán feltételezhető, hogy az elemi ismereteket a Csepel-szigeti hászváros híres iskolájában szerezte meg, ahová a bécsi polgárok is beíraták gyermekeiket a magyar nyelv elsajátítása végett.¹⁴ Az 1550-es évektől működő, humanista képzést biztosító közép-fokú tanintézetben külföldi egyetemeken végzett tanárok oktatták a két klasszikus nyelvet, az ógörögöt és a latint (*grammatika*), valamint az ékeszség (retorika) és a gondolatok logikus kifejtésének tudományát (*dialektika*). Az írást, olvasást, számolást a helyi iskolamesterektől sajátíthatták el a tanulók.¹⁵

Supplementum. Szerk.: Á. Varga László.]; *Horváth L.*: Ráckeve és Skaricza Máté i. m. 20. p.)

¹³ *Barla Jenő*: Skaricza Máté élete és zsoldárköltészete. In: *Protestáns Szemle*, 1901. XIII. évf. I–X. füzet. 592. p.; *Szinnyei József*: Magyar írók élete és munkái. XII. kötet. Bp., 1908. 1181. p.; *Veszprémy Fejes György*: A ráckevei református egyház és község története. Tahitótfalu, 1927. 51. p.; *Mészáros László*: „Elég merni is a nagyot”. Skarica Máté ráckevei prédikátor-költő élete. In: *Theológiai Szemle*, 1972. XV. évf. 9–10. sz. 308. p.; *Zoványi Jenő*: Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon. Szerk.: Ladányi Sándor. Bp., 1977. 547. p.

¹⁴ *Szalay László*: Adalékok a magyar nemzet történetéhez a XVI. században. Pest, 1859. 220. p. Bod Péter még úgy tudta, hogy Skarica Tolnán végezte iskoláit (*Bod Péter*: Magyar Athenas, avagy az Erdélyben és Magyar-Országban élt tudós embereknek, nevezetesebben a kik valami, világ erre bocsátott írárok által esmértekesekké lettek, s jo emlékezeteket fen-hagyták históriájok. [Szeben], 1766. 241. p.).

¹⁵ *Kovács József László*: Szegedi Kis István és Skaricza Máté ráckevei iskolája (1563–1591). In: Kovács József László: Régen volt iskolák dicséretes törvényei. Kilenc iskolatörténeti–irodalomtörténeti tanulmány. Zsámbék, 1984. 62. p. (Főiskolai Füzetek 3.); *Kovács József László*: Mezővárosi irodalom és művelődés a hódoltság peremén (Ráckeve XVI–XVII. század). In: *Studia Comitatus* 19. Irodalomtörténeti tanulmányok. Szerk.: Farkas Péter és Novák László. Szentendre, 1989. 14. p.; *Rábay Magdolna*: Református iskolák a Dunamelléken. In: *Kálvin hagyománya. Református kulturális örökség a Duna mentén. Kiállítási katalógus*. Budapesti Történeti Múzeum, 2009. október 30. – 2010. február 15. A katalógust szerkesztette: Farbaky Péter – Kiss Réka. Bp., 2009. 76. p. Fenyvesi (Mészáros) László szerint a ráckevei iskola Sztárai Mihály ösztönzésére jött létre (*Mészáros L.*: „Elég merni is a nagyot” i. m. 307. p.). A 16. századi hódoltság protestáns iskoláiról jó áttekintést nyújt: *Péter Katalin*: Reformáció és művelődés a 16. században. In: *Magyarország története 1526–1686. 3/1. kötet Főszerk.: Pach Zsigmond Pál*. Szerk.: R. Várkonyi Ágnes. Bp., 1987. 549–555. p. (Magyarország története tíz kötetben) (Ráckeve említése: 554. p.)

1. Táblázat: A ráckevei iskola igazgatói (1563–1572)¹⁶

	Az iskola igazgatójának neve	Az iskola vezetésének ideje
1.	Barbatulus István	?–1563
2.	Szebeni János	1564–1567
3.	Kaploni (Kaplyáni) Tamás	1567–1568
4.	Skarica Máté	1568–1569
5.	Pesti Anthemius János	1572

Az iskola rektora 1563-ban Barbatulus (Szakáll?) István volt. Szegedi megérkezése után – pontosabban: 1564-ben – a humán tudományokban otthonosan mozgó, zeneértő Szebeni János került a helyére. Ő, továbbá Veresmarti Illés hercegszöllősi, Szováti Gáspár budai és Bakonyi Albert ceglédi lelkész alkalomadtán összejöttek a főpásztor szállásán, hogy együtt énekeljenek, beszélgessenek és megvitassák a legfontosabb hittudományi kérdéseket.¹⁷

Skarica tizenkilenc éves korában ismerkedett meg Szegedi Kis István-nal, aki leendő tanítványát egy évre a pesti tanodába küldte rektornak. A városban akkor Bellyei Tamás lelkészkedett.¹⁸

A ráckevei fiatalember egy év múlva, 1564-ben otthagyta Pestet, s hazatérve két évig segédtanítóként oktatta a rábízott gyermekeket, hogy a református egyház még több hitbuzgó tagot tudjon a sorai között. Közben segített Szegedi Kis kéziratos műveinek letisztázásában. Sőt, kezűgyességének fitogtatásaképpen még egy hatalmas ponty képét is felrajzolta mestere házának bejárati falára. A vidámságot némiképpen beárnyékolta, hogy egy-

¹⁶ Szegedi István élete. Írta: Skaricza Máté. Közli: *Faragó Balint*. In: A mezőtúri ev. ref. főgymnasium értesítője az 1905–1906. iskolai évről. Szerk.: Borsos Károly. Mezőtúr, 1906. 42., 45., 49., 52. és 66. p.; *Kathona Géza*: Fejezetek a török hódoltsági reformáció történetéből. Bp., 1974. 104–105., 107–108., 114–115., 132–133., 135–136. és 143. p. (Humanizmus és reformáció 4.); *Mészáros L.*: „Elég merni is a nagyot” i. m. 308. p.; *Kovács J. L.*: Szegedi Kis István i. m. 61–62. p.

¹⁷ *Faragó B.*: Szegedi István i. m. 42–45. p.; *Kathona G.*: Fejezetek a török hódoltsági i. m. 104–105. és 132–133. p.

¹⁸ *Fraknoi (Frankl) Vilmos*: A hazai és külföldi iskolázás a XVI. században. Bp., 1873. 139. p. Bellyei Tamás 1567-ben Pestről Jászberénybe távozott. A megüresedett pesti lelkészi állást – vélhetően Szegedi Kis István javaslatára – Csanaki János foglalta el (*Ritók Zsigmondné*: Csanaki János pesti pap levele. In: Tanulmányok és szövegek a magyarországi református egyház XVI. századi történetéből. Szerk.: Bartha Tibor. Bp., 1973. 924. p. [Studia et Acta Ecclesiastica. Tanulmányok és okmányok a magyarországi református egyház történetéből a négyszázéves jubileum alkalmából III.]; *Balázs László*: Csanaki János pesti református lelkész és utódainak története. In: Theológiai Szemle, 1996. Új folyam XXXIX. 6. sz. 363–364. p.).

házi előjárója azon év nyarán majdnem a Dunába fulladt, mivel a szekerét húzó lovak Háros és Csepel között megbokrosodtak és a folyóba rohantak. Életrajzírója az isteni gondviselés megnyilvánulását látta a halál torkából való megmenekülésben.¹⁹

Skarica 1565-ben végighallgatta Seraphinus Panthanus és Szegedi Kis István hitvitáját. A következő évben megfordult Decsen, s az 1566. évi nagy tűzvészkor ő vitte át mestere bútorait Keszi Gergely bolthajtásos házába. Azzal is óriási szolgálatot tett az egyházközségnek, hogy a Dunában fürdőző, kicsit testes szuperintendens életét megmentette a vízbefulladásától. „Meglátogatták őt akkor a polgárok számosan, de leginkább Szabó Kelemen és Literatus Pál, kik közül aztán emez tréfásan azt jegyezte meg, hogy engem már Szegedi atyjának fognak tartani az ő kimentése miatt...” – büszkélkedett a derék fiatalember, aki hősi tettéről kétsoros epigrammában is megemlékezett.²⁰

Az oszmánok 1566. évi hadjáratának befejeztével Skarica – mestere unszolására – Kolozsvárra ment, hogy Károlyi Péter rektornál készüljön fel a lelkési hivatásra.²¹ Itt alkalma nyílt rá, hogy elmélyüljön az arisztotelészi filozófia rejtelmeiben és megkedvelje Janus Pannonius költészetét. A poétika iránti vonzalmának jeleként 1567-ben egy hosszabb latin nyelvű verset is írt kolozsvári tanára prozódiajához.²²

¹⁹ Faragó B.: Szegedi István i. m. 43. p.; *Kathona G.*: Fejezetek a török hódoltsági i. m. 104–105. és 132–133. p.

²⁰ *Kathona G.*: Fejezetek a török hódoltsági i. m. 135. p. Skarica latin nyelven írt epigrammája így hangzik: „*Gurgitis ex medio pastor rediuvie redisti: Dum pede, vix positus littore, tangis humum.*” (*Kathona G.*: Fejezetek a török hódoltsági i. m. 107. p.). Magyar fordítása: „*Vízbe halástól új életre kerülve megint élsz Pásztorom! Ám lábbal járj te szilárd talajon.*” (Faragó B.: Szegedi István i. m. 48. p.; *Kathona G.*: Fejezetek a török hódoltsági i. m. 135. p.).

²¹ Károlyi Péter 1563–1564-ben Wittenbergben tanult. A kolozsvári iskolát 1566-tól igazgatta. 1567 első felében már a váradi iskola rektori tisztségét töltötte be, majd rövidesen a település lelkésze lett. Görög grammatikája és poétikatankönyve nagy népszerűségnek örvendett (*Keveházi Katalin*: Melanchton és a Wittenbergben tanult magyarok az 1550-es évektől 1587-ig [Adalékok Melanchton magyarországi recepciójának első évszázadához]. Szeged, 1986. 26–28. p. és 53. p. 83. jegyzet [Dissertationes ex Bibliotheca Universitatis de Artilla József nominatae 10.]; *Lux Etelka*: Károlyi Péter. In: Magyar művelődéstörténeti lexikon – középkor és kora újkor. V. kötet. Főszerk.: Kőszeghy Péter. Bp., 2006. 127. p.; *Szabó András*: Coetus Ungaricus. A wittenbergi magyar diáktársaság 1555–1613. Bp., 2017. 165–166. p. [Humanizmus és reformáció 37.]).

²² Régi magyarországi nyomtatványok 1473–1660. Az Akadémia könyvtörténeti munkabizottságának irányítása alatt Borsa Gedeon, Hervay Ferenc, Holl Béla, Käfer István és Kelecsényi Ákos munkája. Első kötet. Bp., 1971. 260. p. Nr. 236. (Magyar Tudományos Akadémia Országos Széchényi Könyvtár); *Bán Imre*: Janus Pannonius és a magyar irodalmi hagyomány. In: Bán Imre: Eszmék és stílusok.

Tanulmányai befejeztével körbeutazta Erdélyt, s megismerkedett Lukás Kötzerrel, az „arianizmussal gyanús” besztercei diákkal, akivel később Bázelen futott össze.²³ Szegedi Kis nem véletlenül féltette tanítványát az antitrinitárius eszmék hatásától. Skarica végül egyházi előljárója kérésére sietve hazatért, s Váradról magával hozta a költészet és az ógörög nyelv kiváló tanárát, Kaploni (Kaplyáni) Tamást. Utazásáról pár évvel később a következőképpen számolt be: *„Várad és Túr közt még garázdálkodó tatárok maradványai miatt csaknem három hétig a Tisza menti Inoka faluban vontam meg magamat, honnan azután Túron és Váradon keresztül novemberben érkeztem meg Kolozsvárra, hol egy évet az igen megbízható és nagy tudományú Károlyi Péter tanítósága alatt töltöttem. Majd Szegedi és szülővárosom levele által hazahívtam. De nem tértem haza addig, míg Erdélynek és a Székelyföldnek minden nevezetes városát le egészen Moldváig be nem jártam és Kaplyáni Tamást Váradról magammal nem vittem szülővárosom iskolájának igazgatására. Ő akkor Sásvári Gergely alatt főleg a görög nyelvben és a költészetben képezte magát.”*²⁴

Skarica mindössze néhány hónapot töltött szerettei körében, amikor újból vándorbotot ragadt, s meglátogatta Pozsonyban és Egerben élő rokonait: *„Így mikor hosszú út után Pozsonyban a Mihály-napi országgyűlésen rátaláltam Skarica Györgyre...ennek a mostanáig életerős aggasztánnak elmondtam, hogy az én atyám, Skarica Benedek, az ő nagybátyjának, Skarica Péternek a fia Keviben még él... Ezen Györgytől tisztességesen megajándékozva Egerbe is elmentem, ahol ezen hely polgárának, Archius Györgynek, atyám egykori szolgájának révén megismerkedtem az én elsőszülött testvéremnek, Mártonnak életben levő gyermekeivel. Őt még gyermekkoromban láttam egykor, mikor a mi meglátogatásunkra Kevibe jött.”*²⁵ Archius/Árky Györgyöt, a Skarica család hajdani szolgáját, aki Eger központjában, a Piac utcában lakott, 1560-ban a település bírójává választották.²⁶

Bellyei Tamás meghívására Skarica 1567-ben hat hónapra elvállalta a jászberényi iskola vezetését. Ott fejezte be 1568-ban mestere két évvel korábban elkezdett portréjának vázlatát. Ez alapján készült el később az a bázeli fameszet, amely Szegedi Kis fő műve, a *Loci communes* címlevelednek hátlapjára került. Ennek a képnek létezik egy keret nélküli változata

Irodalmi tanulmányok. Bp., 1976. 40. p.; *Tóth István*: Phoebus forrása. A váradi latin nyelvű humanista költészet antológiája. Bp., 1996. 83. p.

²³ *Faragó B.*: Szegedi István i. m. 59. p.; *Kathona G.*: Fejezetek a török hódoltsági i. m. 111. és 140. p.

²⁴ *Kathona G.*: Fejezetek a török hódoltsági i. m. 135. p.

²⁵ *Kathona G.*: Fejezetek a török hódoltsági i. m. 136. p.

²⁶ *Sugár István*: Eger város első négy urbárium (1475–77, 1551, 1557, 1567). In: Agria. Az egri Dobó István Vármúzeum évkönyve XXIII. Szerk.: Bodó István és Petercsák Tivadar. Eger, 1987. 477. és 481. p. (illetve 481. p. 49. jegyzet); *Szakály F.*: Mezőváros és reformáció i. m. 145. p.

is, amelyet az eredeti rajz alapján 1583 táján készített Tobias Stimmmler.²⁷ A portré a főpásztornak ajánlott időmértékes verssel zárult. A költemény magyar fordítása így hangzik:

*„Csak tűnő képet jelez a tükör és ha odébb állsz,
Még nyoma sem marad ott, amit elébb mutatott.
Éppen ezért vélem, Szegedink! te szerinted is illő,
Hogy tartós képen lásd alakod magad is.
Ám, ki halálod után tudakolja (mit adjon az ég is),
Milyen testben volt annyi nemes tudomány:
Annak okulásul megfestém fürgé kezemmel,
Milyen volt arcod s milyenek a szemeid.
Így e képmásod meg lesz még holtod után is
Testre kicsiny alakú, ám nagy eszű Szegedink!
Aki gyakorlatlan kezeim művét lebírálná,
Jusson eszébe: <elég merni is a nagyot>. – Éljl!”²⁸*

Kaploni távozását követően Skarica 1568 őszétől 1569 tavaszáig – immár rektorként – ismét Ráckeven tanítóskodott, majd miután megkapta hivatali elődje levelét, kevés holmijával elindult Bécsbe, hogy onnan Itáliába utazzon tovább. A 25. életévét taposó fiatalember áprilisban hagyta el otthonát. Külföldi peregrinációjára a ráckevei polgároktól több mint 50, Szegedi Kistől 35 forintot kapott. Hogy a hosszú út magányától megkímélje, Dezső Bálint gyalogosan elkísérte Győrig. Ott lovat vásárolt, s kocsival

²⁷ Sörös Béla: A magyar liturgia története. I. kötet. A kereszténység behozatalától a XVI. század végéig. Bp., 1904. 308. p.; Bucsay Mihály: Szegedi Kis István Speculuma – Az egyháztörténeti anyag felhasználása a reformátori polémiában. In: Tanulmányok és szövegek a magyarországi református egyház XVI. századi történetéből. Szerk.: Bartha Tibor. Bp., 1973. 164. p. (Studia et Acta Ecclesiastica. Tanulmányok és okmányok a magyarországi református egyház történetéből a négyszázéves jubileum alkalmából III.); Galavics Géza: Személyiség és reneszánsz portré. Ismeretlen magyarországi humanista-portré: Mossóczy Zakariás arcképe. In: Collectanea Tuburtiana. Tanulmányok Klaniczay Tibor tiszteletére. Szerk.: Galavics Géza, Herner János, Keserű Bálint. Szeged, 1990. 405. p. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 10.); Szigeti Jenő: Skaricza Máté a rajzoló reformátor. In: Confessio, 1994. XVIII. évf. 4. sz. 34. p.; Die Hungarica-Sammlung der Franckeschen Stiftungen zu Halle. Teil 1: Porträts. Herausgegeben von Brigitte Klosterberg und István Monok. Bearbeitet von Attila Verók und György Rózsa. Tübingen, 2003. 200–203. p. A kötetre Verók Attila hívta fel a figyelmemet, segítségét ezúton is köszönöm.

²⁸ Faragó B.: Szegedi István i. m. 51–52. p.; Kathona G.: Fejezetek a török hódoltsági i. m. 136. p.; Szigeti J.: Skaricza Máté i. m. 34. p. A vers latin nyelvű változata: Kathona G.: Fejezetek a török hódoltsági i. m. 108. p.

utazott Ausztriába.²⁹

Bécsben a megbeszélt időpontban Kaploni Tamás és Kendi Farkas fogadta. Közös útjuk Karintián, Stájerországon és Lombardián át Padováig vezetett. Az ottani egyetemen Skarica 1569 áprilisában a sienai filozófiatanár, Francesco Piccolomini és az arisztotelészi metafizika professzora, Calabriai Martialis előadásait hallgatta szívesen.³⁰ Itt kapta kézhez Szegedi Kis István, Literátus Pál és Bogdán István levelét, amelyben az érintettek arra figyelmeztették: ne töltsön hosszú időt a római katolikus szellemiséget sugárzó Itáliában, hanem sürgősen keljen át az Alpokon, és Franciaországban, illetve német területen folytassa tanulmányait.

Tizennyolc hónapos itáliai tartózkodása során Skarica egyrészt elmélyítette a kevei iskolában szerzett humanista műveltségét, másrészt bejárta az antik római civilizáció és a reneszánsz művészet hazáját. Tanulmányozta az „olasz” nyelvet, a matematikát, valamint az arisztotelészi és a platóni bölcseletet, s szinte minden jelentősebb városban megfordult. Szétnézett Velencében – ahol végül nem sikerült kitanulnia a nyomdászmesterséget –, Chioggiában, Veronában, Mantovában, Ferrarában, Bolognában, Firenzében, Rómában, Viterbóban, Sienában, Pisában, Luccában, Livornóban, Genovában, Boscóban, Alessandriában, Tortonában, Padovában, Milánóban, majd Genf felé vette az irányt. Útja közben elég sok kellemetlenség érte. Elfogyott a pénze, ráadásul néhány jegyzetétől is meg kellett válnia, nehogy a kutakodó inkvizítorok pápaellenes röpcédulákra bukkanjanak nála.³¹

Genfben, amelynek egyetemén szintén a filozófia előadások kötődtek le a figyelmét, 1570 végén közel hat napot töltött el Théodore de Bèze házában. Ez idő alatt nagy örömeire szolgált, hogy anyanyelvükön beszélgethetett a hitük miatt üldözött római, velencei, firenzei és genovai fiatalokkal, s vendéglátójának – aki élénken érdeklődött Melius Juhász Péter, Szikszai Hellopaeus Bálint, Paksi Mihály, Thúri Mátyás és Thúri Jakab felől – átadta elolvasás végett Szegedi Kis István *Assertatio vera de trinitate* című munkáját. Béza végigolvasta a művet, és olyan jónak találta, hogy 1573-

²⁹ Faragó B.: Szegedi István i. m. 53. p.; Kathona G.: Fejezetek a török hódoltsági i. m. 109. és 137. p.

³⁰ *Matricula et acta Hungarorum in universitate Patavina studentium* (1264–1864). A páduai egyetem magyarországi tanulóinak anyakönyve és iratai 1264–1864. Collegit et edidit dr. Andreas Veress. Bp., 1915. 75. p. (Fontes rerum Hungaricarum. Magyar történelmi források. Tomus I.); *Szlavikovszky Beáta*: Magyarországi diákok itáliai egyetemeken I. rész 1526–1918. Bp., 2007. 46. p. Nr. 226. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 16.)

³¹ Faragó B.: Szegedi István i. m. 54–56. p.; Kathona G.: Fejezetek a török hódoltsági i. m. 109–110. és 137–138. p.

ban megjelentette nyomtatásban. A szerzőhöz intézett ajánlásában a kiadó bevallotta, hogy a kéziratot hozó magyar diák nevét elfelejtette.³²

Miután Béza vezetésével megtekintette Kálvin egyszerű, sima gyepe alá helyezett jeltelen sírját, Skarica elhagyta Genfét és Bernbe indult, ahol a költségeit Benedictus Aretius, Abraham Musculus, Johannes Vetminger és Johannes Haller fedezte. Ezenkívül Aretius ajánlólevelet is írt számára Zürichbe Johannes Cholerushoz és Caspar Wolfhoz. Zürichben tizenkét napig vendégeskedett Heinrich Bullingernél, majd Bázélbe látogatott, ahol Martin Bucer veje, Carolus Gleser biztosított neki szállást.³³ Innen küldte el 1570. december 23-án azt a levelet, amelyben a betegeskedő Bullingernek megköszönte jótéteményeit, mielőbbi felgyógyulást kívánt neki, s egyúttal általa üdvözölte zürichi ismerőseit.³⁴

A mai Svájc északnyugati részén fekvő településen találkozott beszercei ismerősével, Lukás Kötzerrel is, akivel közösen felidéztek erdélyi emlékeiket. A bázeli egyetemen oktatói közül Sebastianus Lepusculus, Simon Sulcerus és Theodorus Zwinger gyakorolt nagy hatást a héber nyelv alapjait elsajátító kevei ifjúra.³⁵

Skarica 1571 márciusában Bázélből Strasbourgon, Heidelbergben, Frankfurton, Eisenachon, Erfurton, Freiburgon, Hallén és Kembergen keresztül Lukás Kötzerrel Wittenbergbe érkezett, ahol Kaploni fogadta.³⁶ Heidelbergben a népszerű hebraista nyelvésznél, Immanuel Tremellusnál

³² Faragó B.: Szegedi István i. m. 57. p.; *Kathona G.*: Fejezetek a török hódoltsági i. m. 110–111. és 139. p.

³³ Faragó B.: Szegedi István i. m. 58–59. p.; *Kathona G.*: Fejezetek a török hódoltsági i. m. 111. és 139–140. p.

³⁴ Zsindely Endre: Magyarok levelei a zürichi egyházhoz. In: Tanulmányok és szövegek a magyarországi református egyház XVI. századi történetéből. Szerk.: Bartha Tibor. Bp., 1973. 966–967. p. (Studia et Acta Ecclesiastica. Tanulmányok és okmányok a magyarországi református egyház történetéből a négyszázéves jubileum alkalmából III.)

³⁵ Skaricát a héber nyelvet kitűnően ismerő Szegedi Kis István ösztönözhetette a Biblia szent nyelvének tanulására (*Dán Róbert*: Humanizmus, reformáció, antitrinitarizmus és a héber nyelv Magyarországon. Bp., 1973. 33. p. [Humanizmus és reformáció 2.]).

³⁶ Kaploni (Kaplyáni) Tamás 1570. szeptember 24-én lett a wittenbergi egyetem hallgatója (*Thury Etele*: A wittenbergi akadémián járt magyar tanulók társaságának anyakönyve. 1555–1608. In: Iskolatörténeti adattár. II. kötet. Szerk.: Thury Etele. Pépa, 1908. 20. és 34. p.; *Szabó Géza*: Geschichte des ungarischen Coetus an der Universität Wittenberg 1555–1613. Halle, 1941. 46. és 137. p.; 17. és 46. p. [Bibliothek des protestantismus in mittleren Donauraum. Band II.]; *Szögi László*: Magyarországi diákok németországi egyetemeken és akadémiákon 1526–1700. Bp., 2011. 280. p. Nr. 3295. [Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 17.]; *Fraknói V.*: A hazai és külföldi i. m. 309. p.; *Szabó A.*: Coetus Ungaricus i. m. 159. p.).

tette tiszteletét. Strasbourgban Johannes Sturmot és Matthias Illyricus Flaciust rögtönzött beszéddel köszöntötte. Útközben Paksi Cormaeus Mihály és Thúri Mátyás csatlakozott hozzá. Thúri Mátyás Frankfurtban elvált a társaságtól, visszatért Magyarországra, s barátja levelét átadta Szegedi Kis Istvánnak.³⁷

A magyarok által „Wittenbergának” nevezett településről Skarica – Pesti Anthemius Jánossal – újabb levelet küldött mesteréhez,³⁸ majd április 24-én beiratkozott a város egyetemére, hogy teológiát tanuljon. Az univerzitás anyakönyvébe április 29-én került be a neve.³⁹ Wittenbergi tartózkodását megerősíti kortársa, Laskói Csókás Péter „Az emberről” c. könyvének előszava is.⁴⁰

Skarica egy hónap múlva az 1555-ben alapított, s belső szabályzatát 1571-ben megerősítő magyar diákközösségnek (*coetus*) is tagja lett.⁴¹ Júliusban Tasnádi András meghozta Szegedi Kis válaszlevelét, amelyben a főpásztor értesítette őt apja, az idős Skarica Benedek haláláról, és egyben sürgette, hogy mihamarabb térjen haza. Ő azonban Dézsi Tamással és Udvardi Andrással keresztül–kasul bebarangolta a Német-római Császárság tartományait. Marburgban 1571. szeptember 2-án belépett az egyetem hallgatói közé,⁴² majd a Gent–Amiens–Clermont útvonalon haladva

³⁷ Faragó B.: Szegedi István i. m. 59–60. p.; Kathona G.: Fejezetek a török hódoltsági i. m. 111–112. és 140. p. Paksi Cormaeus Mihály és Thúri Mátyás 1566-ban iratkozott be a wittenbergi egyetemre (*Földváry László*: Adalékok a dunamelléki ev. ref. egyházkerület történetéhez. I. kötet. Bp., 1898. 45. p.; Szabó G.: Geschichte des ungarischen i. m. 55., 56., 78., 95. és 135. p.; Szabó A.: Coetus Ungaricus i. m. 207. és 264. p.).

³⁸ Pesti Anthemius János 1569-ben lett a wittenbergi egyetem hallgatója (*Földváry L.*: Adalékok a dunamelléki i. m. I. 50. p.; Szabó G.: Geschichte des ungarischen i. m. 41., 46., 77. és 136. p.; Szabó A.: Coetus Ungaricus i. m. 213. p.).

³⁹ *Földváry L.*: Adalékok a dunamelléki i. m. I. 50–51. p.; Szabó G.: Geschichte des ungarischen i. m. 17. és 46. p.; Szögi L.: Magyarországi diákok németországi i. m. 281. p. Nr. 3323.; Szabó A.: Coetus Ungaricus i. m. 221. p.

⁴⁰ *Balázs László*: Laskói Csókás Péter „De homine” című művének előszavából. In: Tanulmányok és szövegek a magyarországi református egyház XVI. századi történetéből. Szerk.: Bartha Tibor. Bp., 1973. 1020. p. (Studia et Acta Ecclesiastica. Tanulmányok és okmányok a magyarországi református egyház történetéből a négy százéves jubileum alkalmából III.); *Mészáros L.*: „Elég merni is a nagyot” i. m. 311. p.

⁴¹ Szabó András: Magyarok Wittenbergben (1555–1592). In: Szabó András: Republica litteraria. Irodalom- és művelődéstörténeti tanulmányok a késő humanizmus koráról. Bp., 1999. 79. p. (Régi Magyar Könyvtár. Tanulmányok 2.); *Thury E.*: A wittenbergi akadémián i. m. 20. és 34. p.; Szabó G.: Geschichte des ungarischen i. m. 17. és 46. p.; Szögi L.: Magyarországi diákok németországi i. m. 281. p. Nr. 3323.; Szabó A.: Coetus Ungaricus i. m. 221. p.

⁴² Szögi L.: Magyarországi diákok németországi i. m. 213. p. Nr. 2113.

felkereste Párizst, amely több mint 30 000 fős lakosságával és épületeinek pazar látványával messze kiemelkedett Európa metropoliszai közül.

Franciaországot elhagyva a három jó barát a La Manche csatornán áthajózott a szigetországba. Londonban és Cambridge-ben megcsodálták a város nevezetességeit, és ha csak futólag is, de szót váltottak olyan kiváló protestáns teológusokkal, mint például Rudolphus Cavallerius, Johannes Foxius és Eduard Dering.⁴³ Érdekes módon a Vita Stephani Szegedini szövegében még csak utalás sem történik arra, hogy Skarica 1571 őszén a cambridge-i egyetemen is hallgatott teológiai témájú előadásokat.⁴⁴

A három fiatalember Angliában úgy döntött, hogy útjukat megszakítva vitorlással térnek vissza a kontinensre. Hamburgból Lübeck és Magdeburg érintésével Wittenbergbe utaztak, ahol négy hónapot töltöttek el.⁴⁵

2. Táblázat: Skarica Máté egyetemjárása (1569–1571)⁴⁶

	Az egyetem neve	A beiratkozás időpontja	Tanulmányok folytatása
1.	Padova	1569. április	filozófia
2.	Genf	1570	filozófia
3.	Bázel	1570/1571	héber nyelv
4.	Wittenberg	1571. április 24.	teológia

⁴³ *Trócsányi Berta*: Református teológusok Angliában a XVI. és XVII. században. In: Yolland emlékkönyv. Angol Filológiai Tanulmányok V–VI. Szerk.: Fest Sándor, Országh László, Szentkirályi József. Bp., 1944. 137. p.; *Faragó B.*: Szegedi István i. m. 62. p.; *Kathona G.*: Fejezetek a török hódoltsági i. m. 113. és 141. p.

⁴⁴ *Gömöri György*: Magyarországi diákok angol és skót egyetemeken 1526–1789. Bp., 2005. 63. p. Nr. 151. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 14.)

⁴⁵ *Faragó B.*: Szegedi István i. m. 63. p.; *Kathona G.*: Fejezetek a török hódoltsági i. m. 113. és 142. p.

⁴⁶ *Hegyi Ádám*: Magyarországi diákok svájci egyetemeken és akadémiákon 1526–1788 (1798). Bp., 2003. 46. p. Nr. 12. és 85. p. Nr. 531. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 6.); *Fraknói V.*: A hazai és külföldi i. m. 309. p.; *Barla J.*: Skaricza Máté élete i. m. 660–665. p.; *Faragó B.*: Szegedi István i. m. 54–62. p.; *Szinnyei J.*: Magyar írók élete i. m. XII. 1182. p.; *Thury E.*: A wittenbergi akadémián i. m. 20. és 34. p.; *Vérss E.*: A páduai egyetem i. m. 75. p.; *Szabó G.*: Geschichte des ungarischen i. m. 17. és 46. p.; *Trócsányi B.*: Református teológusok i. m. 137. p.; *Mészáros L.*: „Elég merni is a nagyot” i. m. 310–311. p.; *Kathona G.*: Fejezetek a török hódoltsági i. m. 109–113. és 137–141. p.; *Zoványi J.*: Magyarországi protestáns i. m. 547. p.; *Keveházi K.*: Melancthon és a Wittenbergben i. m. 53. p. 86. jegyzet; *Gömöri Gy.*: Magyarországi diákok angol i. m. 63. p. Nr. 151.; *Szlavikovszky B.*: Magyarországi diákok itáliai i. m. 46. p. Nr. 226.; *Szögi L.*: Magyarországi diákok németországi i. m. 213. p. Nr. 2113. és 281. p. Nr. 3323.; *Szabó A.*: Coetus Ungaricus i. m. 221–222. p.

5.	Marburg	1571. szeptember 2.	teológia
6.	Cambridge	1571 ősze	teológia

Skarica három évig tartó tanulmányútjáról – széles körű ismerettel, európai tapasztalatokkal, kiterjedt kapcsolatrendszerrel és számos bekötött könyvvel – 1572 tavaszán érkezett haza. Bécsből Pozsony, Komárom, Esztergom, Buda és Pest érintésével hajón tette meg az utat a Csepel-sziget központjába. Tolnán néhány napra felkereste Tasnádi Andrást, hogy segítséget nyújtson neki, így viszonzva a wittenbergi találkozást. Hasonló hivatalos látogatást tett még Gyöngyösön és más településen is. Április 20-ától viszont a már gyengélkedő Szegedi Kis István mellett tartózkodott a parókián. Öt nappal később, amikor mentora gyengélkedni kezdett, kihívta hozzá a Literatus Pálnál elszállásolt György nevű kirurgust. A jó szándékú, de kevés szakmai ismerettel rendelkező pesti orvos Szegedi Kis rosszullétét álmatlanságnak tulajdonította, és olyan gyógyszert kevert ki neki, amely a beteg halálát okozta.⁴⁷

Az oszmán hatóságok engedélyét megszerezve Skarica 1572. május 2-án Paksi Imre bíró, Abstemius (Bornemisza) András, Dezső Bálint, Literatus Pál és több protestáns hívő társaságában elkíserte utolsó útjára a dunamelléki református egyházkerület szuperintendensét. Sírjára olyan disztichonos feliratot vésettek tisztelői, amelyik az elhunytat Krisztus igaz követőjeként tünteti fel:

*„Eloquio rarus, mira gravitate verendus,
Ingenio felix, et pietate sacer.
Heu iacet eximius parvus sub cespite Doctor,
Hic Stephanus requiem qui Szegedinus habet.
Hunc iuvenem vidit schola bis peregrina disertum
Dogma Luthere tuum, teque Philippe, sequi.
Post varios casus, et multa pericula vitae,
Dum petit, aut dotes spargit ubique suas.

Sensit ad extremum plebs sacra Kevina docentem.
Admirans senio multa notare gravi.
Unde quidem Christi cultor non fictus honoris
Hunc sua non aegre per monumenta colet.”⁴⁸*

⁴⁷ Faragó B.: Szegedi István i. m. 63–67. p.; Kathona G.: Fejezetek a török hódoltsági i. m. 113–115. és 142–144. p.

⁴⁸ Czvittinger Dávid: Specimen Hungariae literatae, virorum eruditione clarorum natione Hungarorum, Dalmatarum, Croatarum, Slavorum, atque Transylvanorum, vitas, scripta, elogia et censuras ordine alphabetico exhibens. Francofurti-Lipsiae, 1711. 365–366. p.; Kathona G.: Fejezetek a török hódoltsági i. m. 115–116. p.

Magyar fordítása:

„Elragadó szónok, tisztelt s csodaritka tekintély,
 A lángész, aki szent és kegyes életet élt.
 A termetre kicsiny, de jeles tudós pihen itt lent
 E sír csendes ölen: István, a Szegedi.
 Mint jeles ifjú járt külföldön kétszer is, izzón
 Vágyván hallani még Luthert meg Fülöpöt.
 Míg tör előre, meg amíg buzgón hinti az új tant,
 Türe sokat békén s szenvedé kínokat is.
 Végre szelíd nyugtot Kevi népe adott vala neki
 És épült az öreg bölcs tanítása nyomán.
 A Krisztusnak igaz követője megőrzi híven
 Emléked, te serény s hű katonája neki!”⁴⁹

Szegedi Kis halála után Skarica Máté került a protestáns gyülekezet élére. Mivel a szuperintendensi méltóságot nem sikerült elnyernie, az újdonsült lelkész életének hátralévő szakaszában jórészt a ráckevei egyházközség irányításával foglalkozott: csecsemőket keresztelt, fiatal párokat esketett, halottakat temetett, tanított a helyi iskolában, prédikált az istentiszteleteken és egyéb egyházi szertartásokat végzett. Missziós munkájának híre távolabbi vidékekre is eljutott.

A hódolt övezetben Veresmarti Illés „baranyai” szuperintendens székhelyén, Hercegszöllősen 1576. augusztus 16–17-én tartották soros összejövetelüket a helvét irányzat követői. A nevezetes egyházi eseményen az alsó-dunamelléki egyházkerület szinte valamennyi lelkésze – kb. 40 fő – megjelent, beleértve Skaricát is. A korabeli feljegyzések a 10. helyen említik a nevét: „*Matthaeus Scaricaeus, Past. R.-Keviensis in insula Danubii infra Budam, vir longe celeberrimus et doctissimus, successor Szegedini Doct.*” (Skarica Máté, a Buda alatti Duna-sziget ráckevei lelkipásztora, messze híres és igen művelt férfiú, a tudós Szegedi utóda.)⁵⁰

A tanácskozáson a házigazda Veresmarti elnökölt. A zsinat 47 kánonja a Szegedi Kis István által szerkesztett „baranyai kánonok” és az 1567. évi debreceni zsinat törvénykönyvének útmutatása alapján született meg. Az

⁴⁹ Barla J.: Skarica Máté élete i. m. 667–668. p.; Faragó B.: Szegedi István i. m. 68. p.; Kathona G.: Fejezetek a török hódoltsági i. m. 144. p.

⁵⁰ A XVI. században tartott magyar református zsinatok végzései. Szerkesztette, a latin szövegüket magyarra fordította és tájékoztató jegyzetekkel kísérte: Kiss Áron. Bp., 1881. 674–676. p. (A Magyarországi Protestáns Egyház kiadványai. XIX-dik kötet.) (Protestans Theologiai könyvtár. XV.); A hercegszöllősi kánonok. Más egyházi kánonokkal egybeveté *Mokos Gyula*. Bp., 1901. 56. p.; A magyarhoni protestáns egyház története. Szerk.: Zsilinszky Mihály. Közreműködött: Farkas József, Kovács Sándor és Pokoly József. Bp., 1907. 96–97. p.; *Földváry L.*: Adalékok a dunamelléki i. m. I. 64. p.; Barla J.: Skaricza Máté élete i. m. 668–669. p.

eredeti latin szöveget Siklósi Miklós fordította magyarra. A szinóduson eltörölték a fülbegyónást, a vasárnap mellett kötelező ünnepé tették a karácsonyt, az újév napját, a nagypénteket, a húsvétot, az áldozócsüdtörtököt és a pünkösdöt. Elrendelték a keresztelezési anyakönyvek vezetését és az évenként egyszeri egyházlátogatás megtartását. Megszüntették azt a gyakorlatot, hogy a lelkészavatást a szuperintendens végezze el. A keresztség szentségét kizárólag a lelkész szolgáltathatta ki, méghozzá a templomban, ellenkező esetben érvényét veszítette a szertartás. Az úrvacsorán az ostya helyett közönséges (kovászos) kenyeret és bort kellett használni. Megtiltották továbbá a vasárnapi és a hétfői esküvők tartását. Kiközösítés alkalmazására csak egyházfegyelmi ügyek és parázناسág büntetésekor nyílt lehetőség. A lelkéshi hivatal betöltésekor előfeltételként szabták meg a latin nyelv ismeretét. A prédikátoroknak a vasárnapi kétszeri és a hétköznapi háromszori igehirdetés mellett a gyermekek hitoktatását is irányítaniuk kellett.⁵¹

A véglegesen elfogadott törvényeket Skarica lemásolta és mind a latin, mind a magyar szöveget elküldte Huszár Dávidnak, aki azokat 1577-ben – a latin változatot neki, mint a kánonokat átdolgozó egyházi férfiúnak ajánlva – Pápán kinyomtatta. A dedikáció magyar nyelven így hangzik:

„A tudós és jámbor úrra, a kevi Skarica Mátéra, Jézus Krisztus evangéliumának leghűségesebb hirdetőjére a pannóniai Huszár Dávid, a pápai egyház lelképásztora a Szentlélek áldását és kegyelmét kéri. Kedves Skarica! Egyházaitok minap általad hozzám küldött eme kánonjait igen hálásan és előzékenyen vettem, amelyeket, midőn átolvastam (minthogy láttam, hogy azok – miként mondtam – rendkívül fontos dolgokról szóltak és írtak, kiváltképpen eme végső veszedelmes napokban, amikor a Sátán halált hozó zsarnoksága nyomorultul üldöz és gonosz mérgével majdnem megfertőz), mindjárt helyesltem és méltónak tartottam azokat nyomdánkba juttatni. És mivel először tőled, őszinte és igen kedves testvértől s barától fogadtam, úgy gondoltam, nagyon is illő, hogy neked ajánljam, kiváló neved alatt nyilvánosságra hozzam és megjelentessem azokat. Midőn így cselekedtem, irántad

⁵¹ Bucsay Mihály: A reformáció százada 1528–1600. In: A magyar református egyház története. Szerk.: Bíró Sándor és Szilágyi István. Az előszót írta: Révész Imre. Bp., 1949. 72. p.; Horváth János: A reformáció jegyében. A Mohács utáni félévszázad magyar irodalomtörténete. Bp., 1953. 336–337. p.; Bucsay Mihály: A protestantizmus története Magyarországon 1521–1945. Bp., 1985. 74. p.; Benda Kálmán: Unitáriusok a hódoltság-kori Dél-Baranyában. In: Baranya. Történelmi és honismereti folyóirat, 1991. IV. évf. 1–2. sz. 91. p.; Botta István: Huszár Gál élete, művei és kora (1512–1575). Bp., 1991. 334–335. p. (Humanizmus és reformáció 18.); Földváry L.: Adalékok a dunamelléki i. m. I. 51. és 75. p.; Barla J.: Skaricza Máté élete i. m. 668–670. p.; Régi magyarországi nyomtatványok i. m. I. 388–389. p. Nr. 393–394.; Mészáros L.: „Elég merni is a nagyot” i. m. 312. p.; Zoványi J.: Magyarországi protestáns i. m. 48. és 252. p. Lehetséges, hogy az egyházi anyakönyvezés bevezetését elrendelő 23. cikkely valamilyen módon kötődik Skarica Máté munkásságához (Mészáros L.: „Elég merni is a nagyot” i. m. 312–313. p.).

*való érzésemet kívántam bizonyítani, minthogy te ismeretlenként engem, az ismeretlent már korábban arra kértél, hogy kössünk barátságot. Szeretném továbbá, ha éreznéd tiszta, állandó vagy [eme] kicsiny munkában irántad megnyilvánuló hűségemet. Végül pedig, minthogy Krisztus egyházának ily módon kell összetartania serény híveit a vallási köteleken belül, [a gyülekezet] lássa, mennyire elkötelezettek és igyekvőek vagyunk hivatali kötelezettségünk teljesítésében. Isten veled! S minket, ahogy sajátjaiddal szoktad: szeress!*⁵²

Skarica 1581-ben írta meg szülővárosa történetét Kevi városáról való szép história címmel. A 85 versszakból álló, 340 soros, másolatban fennmaradt akrosztikonos költemény versszakainak kezdőbetűi sorrendbe téve a KEVJIEK VARASAROL SCÁRICEVS MATHE IRA ES ENEKLE MATHIAS DEAKNAK MINT IAMBOR BISOT VRANAK KED-VEJÉRT mondatot adják.⁵³ A históriás ének címzettjének kilétét meg-

⁵² Az ajánlás latin szövege: *Doctissimo ac pio viro domino Matthaeo Scarizaeo Keuino, Evangelij Iej[su] Chris[ti] Praeconis Fidelis[simo] Daudid Huszar Pan(n)onius, Pastor Eccle[siae] Papens[is] omnem foelicitatem ac gratiam Sancti Spiritus precatur. Missos per te nuper hos mihi articulos Ecclesiarum vestrarum, mi Scarizae, fronte gratissima ac potius obuia arripui: quos cum perlegissem (quia de rebus vebementer necessarijs collata esse ac conscripta vidi, praesertim his postremis imo dixerim corruptissimis diebus, Tyranideque lethifera Sathanae miserabiliter exagitatis ac pene atro venaeno infectis (illico assensi, dignosque putavi nostro subijcere praelo: Et quia primum omnium a te Fratre ac amico syncero ac dulcissimo acceperim, eosdem tibi dicare, tuoque sub optimo nomine in lucem edere ac euolsse non indignos existimaui: quo quidem facto cum erga te meum animum declarare volui, vt qui antehac ignotus, me ignotum infoedus amicitiae ineunda prouocasti, iam deinceps et tu perspectam ac stabilem vel in in tantillo opere fidem erga te meam sentias velim: tum vero vt Ecclesia Christi hoc modo operarios fideles intra meam religionis continendo, cernat nos non ingratos ac securos in nostris esse officijs. Vale, nosque vt soles cum tuis ama.* (Mokos Gy.: A hercegszöllősi kánonok i. m. 23. p.). A szöveg magyar fordítását Barla Jenő nyomán jómagunk végeztük el. Botta István szerint Skarica a Heidelbergi káté latin szövegét is elküldte Huszár Dávidnak (*Botta I.: Huszár Gál élete i. m. 334. p.*).

⁵³ Skarica Máté költeményét először Magdics István jelentette meg nyomtatásban (*Magdics I.: Diplomatarium Ráczeviense i. m. 83–93. p.*). A vers kritikai kiadása: Régi Magyar Költők Tára. XVI. századbeli magyar költők művei. 11. kötet. 1579–1588. Sajtó alá rendezte: Ács Pál. Bp., 1999. 239–248. p. Legrégebbi kézírata 1700-ból származik, szövegét Kunszabadszállási Mihály ráckevei jegyző másolta le (Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára [a továbbiakban: OSzKK]. Fol. Hung. 2904. Skarica Máté históriás verse Ráckevéről 2–5. fol.). A „széphistória” kézirat-másolatait és azok egymáshoz való viszonyát Fenyvesi (Mészáros) László tisztázta (*Mészáros László: Skarica Máté 1581-es históriás versének másolatai. Kézirat a Magyar Nemzeti Levéltár Pest Megyei Levéltárában* (a továbbiakban: MNL PML). Krónikák levéltári gyűjteménye. Fond: XXXII. 5. Leltári szám: 146/106. 2–16. p.). További irodalom: Répertoire de la poésie hongroise ancienne. Manuel de correction d’erreurs dans la base de données. Tomus I. Direction: Iván Horváth assisté par Gabriella H. Hubert. Páris, 1992. 338–339. p. Nr. 754.

hetősen nehéz meghatározni. A kérdéses személy az 1562. évi defterben említett Mátyás deák⁵⁴ vagy Veresmarti Mátyás – Veresmarti Illés református szuperintendens rokona – lehetett, akit az uralkodó 1608-ban nevezett ki a Csepel-sziget és a Szentendrei-sziget prefektusának.⁵⁵ Mindazonáltal nem zárható ki egy harmadik megoldás lehetősége sem.

Kicsit megtévesztő a költemény műfaja is: a széphistória ugyanis a 16. században még nem feltétlenül szórakoztató, világi témájú éneket jelölt, hanem afféle „hasznos”, „tanulságos” irodalmi alkotást jelentett.⁵⁶ Skarica írása azonban így is felbecsülhetetlen értékű. A kor szemléletmódjának megfelelően a költő először rövid áttekintést nyújt a régmúlt eseményeiről, egészen Szent István király megkoronázásáig. Történelmi hitvallásának lényegét a negyedik versszakban foglalta össze:

*„Jeles dolog mindent számon tudni,
Mert az nem hagy soha megcsaltni,
Személyt, időt s helyet kell notálni,
Ha akarunk bizony dolgot írni.”⁵⁷*

A 36. strófától Ráckeve alapításának és 16. századi állapotának ismertetése következik. A szerző elsősorban a néphagyományra támaszkodott. A középkori oklevelek szövegét valószínűleg nem vagy nem eléggé alaposan tanulmányozta át, ezért adatai kritikával kezelendők. Verszetének központi gondolatát a történelmi folytonosság képezi, amelyben hangsúlyos elemként jelenik meg a szkíta–hun–magyar rokonság, valamint a településtörténeti és a vallási kontinuitás.⁵⁸

A „Szegedi István élete” (*Vita Stephani Szegedini*) c. latin nyelvű prózáját 1581–1582 táján fejez(het)te be Skarica. Ez az első magyar református „főpapéletrajz”, s egyben a legkorábbi igényes, humanista jellegű tudós-biográfia. A mű nemcsak végigkíséri, hanem európai összefüggésekbe ágyazva mutatja be Szegedi Kis István reformátori tevékenységét, teológiai munkásságát és szenvedéstörténetét.⁵⁹ A számos önéletrajzi elem-

⁵⁴ Káldy-Nagy Gy.: Kanuni devri i. m. 94. p.; Mészáros L.: Skarica Máté 1581-es i. m. 29. p. 35. jegyzet

⁵⁵ Horváth L.: Ráckeve és Skaricza Máté i. m. 60. p.

⁵⁶ Ács Pál: Honfoglalók Ráckeven. Protestáns patriotizmus Skaricza Máté várostörténeti költeményében. In: Kálvin hagyománya. Református kulturális örökség a Duna mentén. Kiállítási katalógus. Budapesti Történeti Múzeum, 2009. október 30. – 2010. február 15. A katalógust szerkesztette: Farbak Péter – Kiss Réka. Bp., 2009. 41. p. 8. jegyzet

⁵⁷ Régi Magyar Költők Tára i. m. XI. 239. p.

⁵⁸ A költemény elemzése: Mészáros L.: „Mindezeket írták böjt más hónapban...” i. m. 12–13. p.

⁵⁹ Pintér Jenő magyar irodalomtörténete. Tudományos rendszerezés. Második kötet: A magyar irodalom a XVI. században. Bp., 1930. 182., 522. és 525. p.; Pirmát

mel teletűzdelt, „deák nyelven” összeállított írásból – Bod Péter szavaival élve – „sok jó és szükséges dolgokat, a’ mellyek tartoznak a’ Reformátzióra, tanúlhatunk; alig is vagy on arra enél egy nevezetesebb írás. Mellyre nézve a Groningai Akadémiának fényes Tsillaga Gerdes Dániel ezt újjolag kinyomtatatta 1760-dik eszt.”⁶⁰

Kortársaihoz hasonlóan Skarica zsoltárokat is fordított. Szilvásújfalvi Anderkó Imre debreceni lelkész 1602. évi énekeskönyvének előszava szerint egy teljes zsoltároskönyv elkészítését is tervbe vette, ám ebbéli szándéka végül nem valósult meg.⁶¹ Debreceni Ember Pál és Bod Péter kilenc psalmus fordítását tulajdonította neki.⁶²

Antal: A teológiai és tudományos irodalom. In: A magyar irodalom története 1600-ig. Szerk.: Klaniczay Tibor. Írták: Gerézdi Rabán, Klaniczay Tibor, V. Kovács Sándor, Pirnát Antal, Stoll Béla, Varjas Béla. Bp., 1964. 499. p. (A magyar irodalom története I. Főszerk.: Sötér István); *Mester Béla:* Szegedi Kis István életrajza mint protestáns szenvedéstörténet. In: Mártírium és emlékezet. Protestáns és katolikus narratívák a 15–19. században. Szerk.: Fazakas Gergely Tamás, Imre Mihály, Száraz Csilla. Debrecen, 2015. 53–62. p. (Loci memoriae Hungariae 3.). A Szegedi Kis István-életrajz kritikai kiadása: *Kathona G.:* Fejezetek a török hódoltsági i. m. 90–116. p. Magyar fordítása: *Faragó B.:* Szegedi István i. m. 9–68. p.; *Kathona G.:* Fejezetek a török hódoltsági i. m. 117–144. p. A mű alapjául szolgált Szilágyi István *Hollóidő* c., 2001-ben megjelent regényéhez is (*Mester Béla:* Szegedi Kis István élete mint több irányban fölmutatott példa a Stephani Szegedini Vitában. In: Emlékezet és devóció a régi magyar irodalomban. A kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem Magyar Irodalomtudományi Tanszéke által szervezett nemzetközi konferencia előadásai 2006. május 24–27., Kolozsvár. A kötetet szerkesztette: Balázs Mihály és Gábor Csilla. Kolozsvár, 2007. 476–477. p. [Egyetemi Füzetek 3.]).

⁶⁰ *Bod P.:* Magyar Athenas i. m. 242. p.

⁶¹ *Schulek Tibor:* Az első magyar bibliográfiáról. In: Irodalomtörténeti Közlemények, 1957. LXI. évf. 1–2. sz. 372–374. p.; *Klaniczay Tibor:* Újfalvi Imre és az 1602. évi énekeskönyv. In: Irodalomtörténeti Közlemények, 1958. LXII. évf. 2–3. sz. 159. p.; *Szakály F.:* Mezőváros és reformáció i. m. 157–158. p.

⁶² Debreceni Ember Pál az alábbi zsoltárokat tulajdonította Skarica Máténak: Erős várunk; Dávid Doég; Hogy Jeruzsálemnek; A jó hitű ember; Jer, mi kérjünk; Hiszünk mind egy; Atya Isten tarts meg; A mi életünknek közepette; Saulnak az Dávidhoz (*Lampe, Frid. Adolph [Debreceni Ember Pál]:* Historia Ecclesiae Reformatae in Hungaria et Transylvania. Trajecti ad Rhenum [Utrecht], 1728. 736–743. p. A kötet a Magyar Tudományos Akadémia Kézirattárában tanulmányozható. Jelzete: 524.814.). Bod Péter elhagyta a „Saulnak az Dávidhoz” kezdetű zsoltárt, s helyébe a „Drága dolog” kezdetű helyezte (*Bod P.:* Magyar Athenas i. m. 241–242. p.). A 20. század elejéig tehát összesen tíz zsoltár fordítását kötötték Skarica Máté személyéhez.

Barla Jenő ezt a számot ötre csökkentette.⁶³ Megállapításait Pintér Jenő és Horváth János is elfogadta.⁶⁴

A szakemberek jelenleg három egyházi éneket származtatnak Skaricától – ezek Szilvásújfalvi Imre kancionáléjában jelentek meg először nyomtatásban –, míg négy esetben valószínűségi alapon következtetnek a szerzőségére. A három hiteles mű: „Dávid Doég” (52.), „Hogy Jeruzsálemnek” (74.) és a „Saulnak az Dávidhoz” (63.). Ez utóbbiban a versfők kezdőbetűi a szerző nevét – SCARICEVS MATTHEIEE – rejtik.⁶⁵

Skarica magyarra fordította Pietro Damiani mennyországhimnuszát (*Descriptio regni coelestis*) is, amelyet kezdősora miatt sokáig Szent Ágoston alkotásának vélt a kutatás.⁶⁶ Szövegét Szenci Molnár Albert imádságos könyve (1621), a Lugossy-kódex (1629–1635) és a Nagydobszai graduál (17. század eleje – 1696) tartalmazza.⁶⁷ A „Legjobb biztatás a bírákhoz”

⁶³ Barla Jenő csak az 52. (Dávid Doég gonoszságát hogy látá), a 63. (Saul az Dávidhoz jó szerelme), a 74. (Hogy Jeruzsálemnek drága templomát), a 86. (A jó hírű ember szelíd e világon) és a 147. zsoltárt (A mi életünknek közepette haláltól környül vettünk) tekintette Skarica művének (Barla J.: Skaricza Máté élete i. m. 721–728. p.).

⁶⁴ Pintér J. magyar irodalomtörténete i. m. II. 180. p.; Horváth J.: A reformáció jegyében i. m. 442–443. p.

⁶⁵ „Bízd az jövődökre érdemed jutalmát”. Magyar Protestáns Irodalmi Szöveggyűjtemény. I. kötet (16–17. század). Szerk.: Szabó András. Bp., 1998. 49–50. p.; (Protestáns művelődés Magyarországon 5.); Ács Pál: „Tiszta énekek”. Újfalusi Imre: Keresztyéni énekek (1602). In: Ács Pál: „Elváltozott idők”. Irányváltások a régi magyar irodalomban. Bp., 2006. 60. és 74. p. (Régi Magyar Könyvtár. Tanulmányok 6.); Botta I.: Huszár Gál élete i. m. 407–408. p.; Répertoire de la poésie hongroise i. m. I. 109. p. Nr. 239.; 240–241. p. Nr. 549. és II. 538–539. p. Nr. 1209. Szenci Molnár Albert imádságos könyve is tartalmaz egy Skarica verset (Balázs Mihály: Néhány megjegyzés Heltai imádságos könyvének utóéletéről. In: Balázs Mihály: Hitújítás és egyházalapítás között. Tanulmányok az erdélyi unitarizmus 16–17. századi történetéről. Kolozsvár, 2016. 265. p. [A magyar unitárius egyház kolozsvári gyűjtőlevéltárának és nagykönyvtárának kiadványai 8.]).

⁶⁶ Foldváry L.: Adalékok a dunamelléki i. m. I. 51. p.; Horváth J.: A reformáció jegyében i. m. 438. és 440. p. Az akrosztikon szövegének két változata létezik. Szenci Molnár Albert imádságos könyvében: SCARICEVS MATENAK VTITARSA SZABO SARAE, a Lugossy-kódexben és a Nagydobszai graduálban: SCARJCEUS MATENAK VTITARSA SSZABO LASzARE. A vers legújabb kiadása és a hozzá fűzött magyarázatok megtalálhatók: Régi Magyar Költők Tára i. m. XI. 235–238. és 463–465. p. (A vonatkozó rész Ács Pál munkája.)

⁶⁷ U. Szabó Gyula: A Lugossy-kódex. In: Magyar Könyvszemle, 1913. XXI. kötet. III. füzet. 224–225. p.; Mikó Árpád: Illuminált kódexek a kora újkori Magyarországon. In: Mátyás király öröksége. Késő reneszánsz művészet Magyarországon (16–17. század). Kiállítás a Magyar Nemzeti Galériában 2008. március 28. – 2008. július 27. Szerk.: Mikó Árpád és Verő Mária. Bp., 2008. 78. p.; Horváth J.: A reformáció jegyében i. m. 440–441. p.

(*Adhortatio optima ad iudices*) című vers esetében újabban megkérdőjeleződött a szerzősége.⁶⁸

Skarica az 1580-as évek elején – 1581 és 1583 között (?) – levelet intézett gróf Batthyány Boldizsárhoz, hogy anyagi támogatást kérjen egy általa összeállított protestáns teológiai értekezés kiadásához. A nyugat-magyarországi főúr igazi bibliofil arisztokratának számított, aki korának talán legjelentősebb könyvtárát hozta létre Németújvárról. A közel ezer műből álló magángyűjteményben kiemelkedő értéket képviselt a hittudományi irodalom.⁶⁹ Nyilván ez a tényező is közrejátszott abban, hogy a ráckevei prédikátor tollat ragadt, s befolyásos patrónusához fordult. A latin nyelvű misszilisből kiderül, hogy írója ismét külföldre – talán Bécs érintésével Bázélbe – távozott, hogy Szegedi Kis István irodalmi hagyatékát nyomtatásban megjelentesse:

*„Szolgálatomnak igen alázatos és hűséges ajánlása után.
Nagyságodtól, akihez nézeteim és gondolataim hajójának orrát és tatját
már eddig is igazítottam.*

I. Engedelmmel legyen szabad megkérdezniem:

1. Vajon nem helyesen vélték-e a tőlem körös-körül huszonöt mérföldön belül lévő egyházak pásztorai, hogy az én művem korábban elképzelhetetlen rendszerű, hihetetlen munkával készült, és mérhetetlenül hasznos?

2. Vajon ha mindezek Franciaországból, Svájcban vagy Angliából és ezen felül még hajlottabb korú szerzőtől származtak volna, nem vásárolta volna-e meg sebtében mindenki, mint olyasmit, ami elé a világon még öt vagy hat könyvet lehet sorolni?

3. Vajon nincs-e valaminő cél kitűzve még akkor is, ha sok kötetet olvasunk el, amely célhoz meghatározott ösvényeken lehet eljutni? És nemde ugyanígy ezek az ösvények sort és rendet követelnek, és végül emlékezőtehetséget, hogy maguk előtt a hallgatók előtt szokásos módon és felfoghatóképpen legyen az magyarázható?

II. Bocsnátot kérve szabadjon azért folyamodnom:

1. Hogy Nagyságod az én emlékeimet és munkáim emlékét, amelyeket mérhetetlen nagyságuk miatt öt vagy hat év alatt is csak alig tudok befejezni, soha ne engedje feledésbe merülni.

2. Hogy akkor, amikor más nagyságos urak, akik már látták ezeket a köteteket és azokat kinyomtatásra méltónak ítélték, kiadásukról egymás közt beszélgetni fognak, Nagyságod is segítse döntésüket, amire Paulus Florenius is – aki minden tekintetben a mi testvérünknek számít stb. – jelenlétében elkötelezte magát.

⁶⁸ Régi Magyar Költők Tára i. m. XI. 251–253. p.

⁶⁹ Bobory Dóra: Batthyány Boldizsár és a reformáció. In: Szentírás, hagyomány és reformáció. Teológia- és egyháztörténeti tanulmányok. Szerk.: F. Romhányi Beatrix és Kendeff Gábor. Bp., 2009. 243–244. p.

3. *Hogy én, a vándorúton lévő, kapjak megfelelő lehetőséget arra, hogy visszatérhessek Pápa irányában és onnan hazámba; különösképpen azért, mert már eddig is szemmel láthatóan nem csekély veszteséget szenvedtem időben is, költségekben is.*

*Vagy parancsolja meg Nagyságod, hogy Nagyságodhoz menjek, azért, hogy ezekről többek előtt szólhassak, de főként azért, hogy örvendezzenek: olyan hősökre bukkantam, akiknek ítélete és tudománya hihetetlenül mélységes. Alázatos odaadó szolgálja, kevi Skarica Máté, aki Szegedi Loci Communes-ét is látni akarja, hogy az általa írt életrajzot kijavíthassa.*⁷⁰

⁷⁰ A latin nyelvű misszilis szövege így hangzik: *Post humillimam fidelemque obsequii officiosissimi commendationem. Ab illustrissima Vestra Magnificentia in qua ego jam proram puppimque meorum votorum consiliorumque posui. I. Liceat me cum venia quaerere 1. An non recte censuerint pastores ecclesiarum, ad viginti quinque milliaria mihi undique vicini, opus meum esse ordinis antea in excogitati, laboris incredibilis et utilitatis inestimabilis? 2. An non, si haec omnia a Gallia, Helvetia vel Anglia et quidem a decrepitae aetatis authore profecta essent, raptim ab omnibus emerentur, ut quibus quinque vel sex in mundo libri praeterri nequirent? 3. An non semper ut multa legantur volumina, scopus aliquis proponitur, ad quem certis tramitibus perveniatur? Num item tramites illi ordinem numerumque requirunt, et demum memoriam ad rite et perceptibiliter coram auditoribus ipsis declarandum? II. Liceat me indulgenter impetrare 1. Ut memoriam mei horumque Aquae adhuc pro sua immensitate vix ad annos quinque vel sex colophone donare potero: Vestra Magnificentia nunquam oblivioni tradere velit. 2. Ut si quando Magnifici alii Domini, qui jam hos tomos viderunt et impressione dignos judacerunt, de editione sermonem inter se instituerint, Magnificentia quoque Vestra suffragium eorum juvet, cui et Paulus Florenius frater per omnia nostras etc., coram me se obstrinxit. 3. Ut detur mihi peregrino occasio comoda revertendi Papam versus et inde in patriam: praesertim cum jam non parvam temporis et sumptuum jacturam fecisse videar. Aut iubeat me Vestra Magnificentia ad se venire, ut de his coram pluribus queam; maxime cum incidisse me in Herae iudicii ac doctrinae profundissimae incredibiliter gaudeant etc. Humillime addictus Mathaeus Scaricaeus Keuinus, qui et Locos Communes Szegedini, ut vitam ejus corrigere queat videre cupit.* (MNL OL P 1314. A Batthyány család körmendi levéltára. Missilisek. Nr. 43 424.) Az irat kiadása: A magyar könyvkultúra múltjából. Iványi Béla cikkelyei és anyaggyűjtése. Sajtó alá rendezte és a függeléket összeállította: *Herner János, Monok István*. Szeged, 1983. 555. p. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 11.); A körmendi Batthyány-levéltár reformációra vonatkozó oklevelei I. 1527–1625. Iványi Béla anyaggyűjtése. Sajtó alá rendezte: *Szilasi László*. Szeged, 1990. 84. p. Nr. 117. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 29/1.); *Szakály F.*: Adalékok Szegedi Kis István i. m. 167–168. p. Az irat magyar fordítása: *Szakály F.*: Adalékok Szegedi Kis István i. m. 168–169. p.; *Szakály F.*: Mezőváros és reformáció i. m. 147–148. p. Szakály Ferenc fordítását egy kicsit módosítottuk, javításunk azonban a szöveg tartalmi részét érdemben nem befolyásolta. Az idézett levélnek és Skarica Máté második peregrinációjának részletes ismertetését lásd: *Szakály F.*: Mezőváros és reformáció i. m. 145–164. p.

A szövegben említett munka az a négykötetes kézirat (*manuscripti libri quattuor*) lehetett, amelynek egyik példányát a 17. században Sárospatakon őrizték. Felőle érdeklődött 1629-ben – Szegedi Benedek borsodi esperes kérésére – Miskolci Csulyák István szerencsi lelkész, aki abból a műből kívánt érveket meríteni Pázmány Péter esztergomi érsek „*Hodegus. Az isteni igazságra vezérlő kalauz*” c. könyvének bírálatához. Az 1629. évi zempléni zsinati okmányok egyik bejegyzése alapján úgy tűnik, hogy Suri Orvos Mihály sárospataki lelkész kölcsönadta az igényelt köteteket, igaz, hozzátette: azokról nem mond le véglegesen, mert egyházának szüksége van rájuk.⁷¹

Tisztában vagyunk vele, hogy módszertani hiba lenne közvetlen kapcsolatot teremteni az 1580-as évek elején íródott levél és a közel ötven évvel később keletkezett dokumentum között. Sőt, ma még arra a kérdésre sem tudunk megnyugtató választ adni, hogy Skarica munkája a római katolikusok ellen íródott-e, vagy az antitrinitáriusok tanait bírálta. A szerző önbizalomtól duzzadó véleménye saját teljesítményéről mindenesetre azt sugallja, hogy mestere nyomdokain haladva ő is papírra vetett egy dogmatikai összegzést, amely kéziratban hagyományozódott át az utókorra. Ennek az oktatási segédkönyvnek további sorsát egyelőre nem áll módunkban nyomon követni. Reméljük azonban, hogy egyszer majd előkerül az ismeretlenség homályából, s feltárja titkait a kutatók előtt.

A köztisztletben álló ráckevei prédikátor 1587. február 24-én vendégül látta az Isztambulba igyekvő császári követet, Reinhold Lubenaut, és megmutatta neki a reformátusok istentiszteleti épületét: „*Der zwinglische Pfar fabret uns auch in seine Kirche; das war nur ein offen Haus; in der Mitten stundt ein Tisch mit einer einer Decken bedeckt und etliche Stule herum mit Tepichten belegt. Sonsten wahren die Wende blos und nichts mehr drein zu sehen.*” („A zwingliánus pap elvezetett bennünket az ő templomába is; ez csak egy nyitott ház volt, középen állt egy asztal, takaróval lefedve, körülötte néhány szék szőnyegekkel letakarva. Különben üresek voltak a falak, és semmit sem lehetett benne látni.”) – jegyezte fel élményeit naplójában a sziléziai diplomata.⁷²

Nem könnyű megnyugtató választ adni arra a kérdésre, hogy a német diplomata fogadására pontosan melyik épületben került sor. Skarica úgy tudta, hogy a református hívek nem építettek maguknak önálló templo-

⁷¹ Zoványi Jenő: A zempléni ref. dioecesis zsinatai Miskolci Csulyák István esperes idejében (1629–1645). In: Történelmi Tár, 1909. Új folyam. X. évf. 2. füzet. 196–197. p.; Szakály F.: Mezőváros és reformáció i. m. 156–162. p.

⁷² Wilhelm Sahm: Beschreibung de Reisen des Reinhold Lubenau. 1. Teil. Königsberg, 1912. 87. p. (Mitteilungen aus der Stadtbibliothek zu Königsberg i. Pr. IV.). Tudomásunk szerint a napló fentebb idézett szövegét Kovács József László fordította le először magyarra (Kovács József László: „Duna vizén lefelé úsz a ladik”. Ráckeve és a Csepel-sziget az irodalomban [Irodalomtörténeti, művelődéstörténeti vázlat]. Ráckeve, 1991. 146–147. p. [Ráckevei füzetek 14.]

mot, hanem azt a „kisded Ábrahám-egyházat” használták liturgikus céljaikra, amelyet az al-dunai Kevéről érkezett „rácok” 1440 és 1487 között kibővítettek, majd átengedtek nekik.⁷³ Ez az eredetileg román stílusú monostor a mai Ráckeve és Szigetszentmárton között helyezked(het)ett el. Maradványait a 18. századi térképek „*Alte Kirchen*”, „*Alte Kirchmauer*” feliratokkal jelzik.⁷⁴ Lakóinak rendi hovatartozását és az intézmény alapítását sűrű homály fedi. A szerzetesek – már amennyiben III. Ince pápa 1211. évi levelét rájuk vonatkoztatjuk – a 13. század elején tizedfizetés miatt összefűzésbe kerültek a területileg illetékes veszprémi megyéspüspökkel.⁷⁵ Hogy az ügyből lett-e per, és ha igen, az hogy végződött, arról semmilyen információval nem rendelkezünk.⁷⁶

⁷³ Skarica Máté verses várostörténetében az olvasható, hogy az al-dunai Kevéről 1440-ben érkezett „rácok” „*Illen módon öszve alkuvának, Hogy Ábrahám kisded egyházának...nagyobb boltot csinálának, És egyemben ott imádkozának*” (*Magdics I.*: Diplomatarium Ráczeviense i. m. 90. p.; Régi Magyar Költők Tára i. m. XI. 245. p.). Entz Géza és Kubinyi András úgy vélte, hogy az „Ábrahám-egyház” a mai Ráckeve belterületén lévő egyik – pontosan nem lokalizálható – egyházi épületére vonatkozott (*Entz Géza*: Ráckeve. In: Pest megye műemlékei. II. kötet. Szerk.: Dercsényi Dezső. Bp., 1958. 15–16. p. [Magyarország műemléki topográfiája V.]; *Kubinyi András*: A középkori Magyarország közepkeleti része várostérszervezésének kérdéséhez. In: Borsodi Levéltári Évkönyv V. Szerk.: Csorba Csaba. Miskolc, 1985. 48. p.). Amennyiben Skarica hitelesen tudósított a régmúlt eseményeiről, akkor – véleményünk szerint – a „rácok” által történt templombővítés a mezővárostól északra lévő egykori, ma már romjaiban sem létező monostort érintette.

⁷⁴ Luigi Ferdinando von Marsigli metszetén (17. század vége) és Leopold Franz von Rosenfeld térképén (1728) két jól kivehető templomrajz „*alt. St. Marton*” felirattal (*Frey, Dagobert*: Csepel-sziget térképe 1728-ból. In: Archaeológiai Értesítő, 1928. XLII. évf. 161. p.; *C. Wilhelmb Gizella*: Ráckeve látképe és a Csepel-sziget térképe a XVII. század végéről. In: Studia Comitatus I. Tanulmányok Pest megye múzeumaiból. Szerk.: Ikvai Nándor. Szentendre, 1972. 132. p.), Andreas Kneidinger mérnök 1767 és 1779 között készült atlaszában „*Alte Kirchen*” (MNL OL S 11. Kormányhatósági fondokból kiemelt térképek. Nr. 830/92. 99.; MNL OL Filmtár: 7925. doboz.), az első katonai felmérésen pedig „*Alte Kirchmauer*” felirat mutatja az egykori monostor helyét (HM HIM Hadtörténelmi Levéltár [a továbbiakban: HL]. Első katonai felmérés [1783]. Coll.: XIII. Sect.: 23. Méretarány: 1:28 800).

⁷⁵ Veszprémi Érseki és Főkapitányi Levéltár. Decimae episcopales 1.; MNL OL Diplomatikai Fényképgyűjtemény 200 003. A diploma szövege kiadva: Monumenta Romana episcopatus Vesprimiensis. A veszprémi püspökség római oklevéltára. Ediderunt: Guilelmus Fraknoi – Josephus Lukcsics. I. kötet. Bp., 1896. 19–20. p. Nr. XXVI. Regesztája: *Bártfai Szabó László*: Pest megye történetének okleveles emlékei 1002–1599-ig. Bp., 1938. 3. p. Nr. 11.; *Bakács István*: Iratok Pest megye történetéhez. Oklevélregeszták 1002–1437. Bp., 1982. 30. p. Nr. 13. (Pest megye múltjából 5.).

⁷⁶ A téma feldolgozása: *Miskei Antal*: A nagyszigeti Szent Ábrahám-monostor. In: Szerzetesrendek a veszprémi egyházmegyében. A Veszprémi Érseki Hittudományi

A sokáig elhagyatott állapotban lévő épületet 1788-ban uralkodói engedéllyel felrobbantották, s köveit felhasználták az 1611-ben emelt református templom tornyának falazásához.⁷⁷ A pusztítás során a romok teljesen megsemmisülhettek, mert azokat sem az 1839. évi Csepel-szigeti térképen, sem az 1856 és 1860 között készült második katonai felmérésen nem tüntették fel.⁷⁸

Az ortodox szerbek és görögök 1487-ben szenteltették fel késő gótikus stílusú egyházukat, az Istenanya elszenderedése templomot. Itt őrizhették több mint száz éven keresztül az 1514. évi parasztháború zászlaját.⁷⁹ A 16. század elején további bővítések történtek. Ekkor készült el a harangtorony és a templom déli oldalához csatlakozó két oldalkápolna, amelyek közül a keletinek Keresztelő Szent János, a nyugatinak Szent Kozma és Szent Damján a védőszentje. A pareklázionok boltozata és csücsíves ablakkeretei gótikus stílusúak, míg a különálló, órával felszerelt torony alsó szintje és a Keresztelő Szent János-kápolna ajtóbejárata kora reneszánsz stílusjegyeket hordoz magán. Ezt a fajta térelrendezést a gótika szimbolikája alakította ki, amely az északi részt a sötétség oldalának tekintette, ezért oda nem engedett ablakot helyezni.⁸⁰

Ráckeve harmadik nyilvános egyházi épülete a Borbás családnak köszönhette létrejöttét. A kalmárfamília tagjai 1517-ben egy lakodalmon tett ígéretüket váltották valóra, amikor az „Úr hajlékát” egyetlen kereske-

Főiskolán 2014. augusztus 27–28-án rendezett konferencia előadásai. Szerk.: Karlinszky Balázs. Veszprém, 2015. 45–63. p. (A veszprémi egyházmegye múltjából 26.)

⁷⁷ *Magdics I.*: Diplomatarium Ráczeviense i. m. 94. és 144. p. A református templom 1611. évi építéséről: OSzKK. Folia Hungarica 2904. Kevi Varassarol valo Szep Historia Mellyet Scariceus Mathe itt valo Praedicatorsagában szerzett Anno 1600. Renovaltatott az Protocolummal edgyütt Szabad Szállási itt itt [sic] való Notárius által Anno 1700. 17. fol. 23. p. További adatok: *Veszprém Fejcs Gy.*: A ráckevei református i. m. 32. p.; *Entz G.*: Ráckeve i. m. 17. p.

⁷⁸ MNL PML XV. 6. T 18. Vízhelyzeti térképe a Dunának és árjainak... K. Dunamérési Intézet, 1839.; HL Térképtár. Második katonai felmérés (1856–1860). Coll.: XXXII. Sect.: 53. Méretarány: 1:28 800.

⁷⁹ *Miskei Antal*: Ráckeve és az 1514. évi parasztháború. In: Miskei Antal: A Csepel-sziget és Ráckeve mint királyi és szultáni birtok (15–18. század). Eger, 2016. 63–64. p. (Az Eszterházy Károly Egyetem Történelemtudományi Doktori Iskolája közleményei 6.)

⁸⁰ II. Ulászló király (1490–1516) uralkodása alatt itáliai mesterek jelentek meg Ráckeven, ők dolgozhattak a két oldalkápolnán és a harangtorony alsó szintjén (*Miskei Antal*: A szerb templom. The Serbian Church. Ráckeve, 2017. 17–19. p. [Ráckeve történelmi és turisztikai értékei I.]).

delmi útjuk nyereségéből építették fel. Ide járhattak szentmisére a katolikus magyarok és délszlávok (raguzai–dalmátok, horvátok).⁸¹

Az 1580-as években Skaricának egyre keményebb küzdelmet kellett vívnia a hódolt országrészbe Erdély felől beszivárgó Szentháromság-tagadókkal.⁸² A Wittenberget is megjárt Tolnai Ambrus Lukács polgárdi lelkész, akivel élénk levelezést folytatott, még időben sikerült visszatérítenie a helyét irányzathoz.⁸³ Ifjú tanítványa, az 1570-es években Ráckeven tanult Budai Parmenius István (1555?–1583) szintén rokonszenvezhetett az antitrinitárius eszmékkel.⁸⁴ A tehetséges fiatalember középfokú tanulmányainak befejeztével Kolozsváron keresztül Krakkóba, majd Boroszlóba utazott, ahol Dudith András révén jó nevű angol családokkal került kapcsolatba. 1579. szeptember 20-án beiratkozott a wittenbergi egyetemre. 1580-ban a bázeli és a strasbourgi felsőfokú intézményt kereste fel. 1581-ben tagja lett az oxfordi Christ Church kollégiumnak.⁸⁵ A humanista költőt hamarosan Oxford és London szellemi elitjének társaságában találjuk, ahol barátságot kötött Richard Hakluyt földrajztudóssal és Thomas Savile történétíróval. 1583-ban Sir Humphrey Gilbert vezetésével Észak-Amerikába hajózott, ahonnan sohasem tért haza. Augusztus 29-én érte utol a halál a Sable-sziget melletti zátonyon. Tudomásunk szerint ő az első magyar utazó, aki eljutott az Újvilágba. A *Paeon* című zsoltárparafrázisa,

⁸¹ Régi Magyar Költők Tára i. m. XI. 246. p.; *Miskei Antal*: A ráckevei katolikus templomok. Ráckeve, 1999. 22. és 27. p.

⁸² *Molnár Antal*: Reformáció a hódolt Magyarországon. In: *História*, 2009. XXXI. évf. 9–10. sz. 10. p.; Benda K.: Unitáriusok a hódoltság-kori i. m. 91–92. p.

⁸³ *Zoványi Jenő*: A magyarországi protestantizmus 1565-től 1600-ig. Bp., 1977. 130. p. (Humanizmus és reformáció 6.); *Kathona G.*: Fejezetek a török hódoltsági i. m. 83. p.; *Szakály F.*: Mezőváros és reformáció i. m. 145–146. p.

⁸⁴ Budai Parmenius István apja 1546 után költözött Ráckevére. Az 1559. és az 1562. évi defter Buda(i) István néven említi (*Káldy-Nagy Gy.*: Kanuni devri i. m. 93. p.; *Káldy-Nagy Gy.*: A budai szandzsák i. m. 266. p.). A görög eredetű Parmenius nevet Angliában vehette fel a költő (*Klaniczay Tibor*: Jegyzetek Budai Parmenius Istvánról [Egy kitűnő könyv margójára]. In: *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1975. LXXIX. évf. 5–6. sz. 653–654. p.), de az is elképzelhető, hogy a latin „parma” – jelentése: „kis kerek pajzs – szó szolgált a „megkülönböztető” név alapjául (*David B. Quinn*: Budai Parmenius István: az első magyar utazó Észak-Amerikában. In: *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1974. LXXVIII. évf. 2. sz. 203. p.).

⁸⁵ *Fraknói V.*: A hazai és külföldi i. m. 313. p.; *Földváry L.*: Adalékok a dunamelléki i. m. I. 54. p.; *Szabó G.*: Geschichte des ungarischen i. m. 26. p.; *Trócsányi B.*: Református teológusok i. m. 116. p.; *Gömöri Gy.*: Magyarországi diákok angol i. m. 26. p. Nr. 1.; *Szőgi L.*: Magyarországi diákok németországi i. m. 226. p. Nr. 2293. és 290. p. Nr. 3503.

amely hálaadó költemény (*epibaterium*) is egyben, valamint „A hajózásról” (*De navigatione*) című verse Londonban jelent meg 1582-ben.⁸⁶

A fordulatokban gazdag 1588. esztendő a Válaszúti Györggyel folytatott hitvita tette emlékezetessé. A humanista műveltségű, s a teológia tudományában jártas Skarica augusztus 29–30-án Pécsen, a festői környezetben elhelyezkedő Tettye dombon, a katolikusok és az antitrinitáriusok által használt Mindenszentek-templomban ismertette álláspontját a hallgatóság előtt Jézus Krisztus isteni természetéről. Óvatosságból nem bocsátkozott érdemi vitába, csupán a feltett kérdésekre válaszolt. Válaszúti ellenvéleményét írásban kérte. Az antitrinitárius egyházi író az ősz folyamán jelentette meg művét, amelyet a kutatás *Pécsi Disputa* címmel tart nyilván. A szépirói ambícióval szerkesztett emlékirat a szerző jó megfigyelőképességéről és jellemábrázolásáról tanúskodik.⁸⁷

A polémia előzményei – leszámítva az egyik tolnai diáknak pécsi barátjához intézett sértő levelét – 1588 tavaszáig nyúlnak vissza, amikor nyolc pécsi kereskedő (Magasi János, Mihály István, Szabó András, Szűcs András, Bernárd deák, Ferenc deák, György deák és Kis Ferenc deák) a dunaföldvári vásárra tartva Tolnán meg akart pihenni, de Kürtösi János helybéli polgár – a város prédikátorának tilalmára hivatkozva – nem adott

⁸⁶ Kropf Lajos: Budai Parmenius István. In: Századok, 1889. XXIII. évf. 150–154. p.; Ács Tivadar: Egy tengerbe veszett magyar humanista költő a XVI. században. In: Filológiai Közöny, 1962. VIII. évf. 1–2. sz. 115–118. p.; Kovács Sándor Iván: Budai Parmenius István, a tengerbe veszett magyar humanista költő. In: Kovács Sándor Iván: Jelenlévő múlt. Tanulmányok, esszék, kritikák. Bp., 1978. 39–43. és 47. p.; Gömöri György: Adalékok és feltevések Budai Parmenius Istvánról. In: Irodalomtörténeti Közlemények, 1983. LXXXVII. évf. 4. sz. 368–373. p.; Tamás Zsuzsanna: Budai Parmenius István. In: Magyar művelődéstörténeti lexikon I. Főszerk.: Köszeghy Péter. Szerk.: Tamás Zsuzsanna. Bp., 2003. 470. p.; Szinnyei J.: Magyar írók élete i. m. X. 409–410. p.; Quinn, D. B.: Budai Parmenius István i. m. 203–210. p.; Klaniczay T.: Jegyzetek Budai Parmenius i. m. 650–656. p.; Kovács J. L.: Mezővárosi irodalom i. m. 17–19. p.

⁸⁷ Varjas Béla: A reformáció drámái. In: A magyar irodalom története 1600-ig. Szerk.: Klaniczay Tibor. Írták: Gerézdi Rabán, Klaniczay Tibor, V. Kovács Sándor, Pirnát Antal, Stoll Béla, Varjas Béla. Bp., 1964. 359. p. (A magyar irodalom története I. Főszerk.: Sőtér István); Dán Róbert: A „pécsi disputa”. In: Irodalomtörténeti Közlemények, 1976. LXXX. évf. 1. sz. 1. p.; Válaszúti György: Pécsi disputa. A bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta: Dán Róbert. Sajtó alá rendezte: Németh S. Katalin. Bp., 1981. 11. p. (Régi magyar prózai emlékek 5.); Pintér J. magyar irodalomtörténete i. m. II. 127. p.; Horváth J.: A reformáció jegyében i. m. 356. és 410. p. A „pécsi disputa” szövegének két kézírata ismert. Az egyiket az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában őrzik (jelzete: OSzKK Quart. Hung. 313.), a másik pedig Kolozsvárott található (Németh S. Katalin: A Pécsi Disputa szövegeiről. In: Irodalomtörténeti Dolgozatok 98. Szeged, 1973. 77. p.; Dán R.: A „pécsi disputa” i. m. 1. és 5. p.).

nekik szállást. Erre a sértettek felkeresték Decsi Gáspárt, s javasolták neki, hogy nyilvános szópárbajban mérettesse meg magát lelkészükkel, Válaszúti Györggyel, mert sérelmesnek tartják a felebaráti szeretet figyelmen kívül hagyását és az őket ért eretnokség vádját. A bizonytalankodó Decsi a duna-földvári Péter–Pál napi sokadalomig kért haladékot. Mivel jó ideig nem kaptak választ, a gazdasági embargóval sújtott pécsiek július 15-én levelet írtak a tolnai előjárókhoz, s a döntés mielőbbi meghozatalát sürgették. Hiába bizonygatták azonban, hogy vallásuk az apostoli hitelveken nyugszik, érveik nem találtak megértő fülekre. Eötvös Imre bíró július 27-én elutasította kérelmüket, s nem járult hozzá, hogy a település lelkésze Baranya utazzon.⁸⁸

A „gyalázatos időkre” történt hivatkozás az 1574. évi tragikus kimenetelű nagyharsányi hitvitára utalhatott, amelynek végén Veresmarti Illés református szuperintendens és két bírótársa, Kálmáncsehi Mányoki Péter és Siklósi Miklós „hamisnak és hazugnak” minősítette ellenfeleik tanait, s vitapartnereik közül az antitrinitárius Alvinci Györgyöt az oszmán béggel felakasztatták. Társának, Tolnai Ambrus Lukács siklósi lelkésznek azonban sikerült Pécsre menekülnie. A törvénytelen eljárás nagy visszhangot váltott ki a Szentháromság-tagadók körében. Trombitás János nagymarosi kereskedőt annyira felháborította az eset, hogy Veresmartit feljelentette Szokollu Musztafa budai beglerbégnél. Az oszmán főtisztviselő a budai hitvitán elhangzottak gondos mérlegelése után 1575-ben halálra ítélte a baranyai főpásztort, ám az ítéletet Válaszúti kérésére mégsem hajtották végre.⁸⁹

A megbántott mecsekaljai polgárok 1588 augusztusában Juszuf budai pasa rezidenciáján felajánlották az éppen ajándékokat hozó ráckevei küldöttség tagjainak: örömmel vennék, ha lelkipásztoruk eljönne hozzájuk és kiállna velük egy nyilvános szópárbajra, mert így végre lehetőség nyílna arra, hogy tisztázzák magukat a rágalmak alól. Miután megszerezte feljebbvalói engedélyét, Skarica igent mondott a felkérésre. A kevei prédikátor augusztus 27-én a katolikus pécsi kalmár, Ráczai János kocsián érkezett meg az „ariánusok” fellegrárába, ahol régi ismerőse, István plébános és az ottani polgárok részéről szívélyes fogadtatásban részesült. Még aznap meg egyezett vendéglátójával: amennyiben személyes biztonságát garantálják, délelőttönként templomi beszédben az egész gyülekezet előtt, délutánonként pedig magánházakban, fehér asztal melletti társalgás keretében fejti ki részletesen teológiai nézeteit. Hivatalos értelemben vett hitvitáról tehát nem beszélhetünk. A felek nézőpontjainak ütköztetése kézzelfogható

⁸⁸ *Kanyaró Ferenc*: Unitáriusok Magyarországon, különös tekintettel az unitarizmus általános történetére. Kolozsvár, 1891. 141–153. p.; *Holub József*: A tolnai reformáció történetének vázlata. Szekszárd, 1911. 17–25. p.; *Mészáros L.*: „Elég merni is a nagyot” i. m. 313. p.

⁸⁹ *Zoványi J.*: Magyarországi protestáns i. m. 100. és 428. p.; *Benda K.*: Unitáriusok a hódoltság-kori i. m. 90. p.

eredmény nélkül zárult, mivel mindkét lelkész körömszakadtáig ragaszkodott vélt vagy valós igazához.

Az eszmecsere egyébként közös éneklés után kezdődött el. Szegedi Kis István tanítványa mestere *Assertatio vera de trinitate* c. munkáját is felhasználta érvelésében, de a Szentírást és Rotterdami Erasmus tanait egyaránt jól ismerő antitrinitárius ellenfelét nem tudta sarokba szorítani. A tolnai protestánsok és a pécsi római katolikus hívek által végighallgatott diskurzus végén a helybeliek elkísérték szekereikhez a ráckeveieket, ellátták őket étellemmel és baráti kézfogás közepette elbúcsúztak tőlük. *„Tisztelendő Máté uram! Egész város, köszönjük kegyelmednek fáradságát és kívánságunkhoz való engedelmét. Melyben való fáradságát mi kegyelmednek meg nem fizethetjük, de Isten adjon jót kegyelmednek, kívánjuk. Míg élünk, emlékezetül tarjuk közöttünk a kegyelmed cselekedetét és emberséggel való beszélgetést.”* István deák szeretetteljes szavaira Skarica hálás szívvel reagált: *„Én a kegyelmetek emberségét igen becsülöm, és tőlem senki kegyelmetek felől gonoszt nem hall.”*⁹⁰

A pécsi disputa azért is fontos esemény a hódoltsági reformáció történetében, mert emelkedett hangnemével és nyugodt stílusával messze kiemelkedett a 16. század személyeskedő, meglehetősen feszült légkörben rendezett, durva hangvételű polémiái közül.⁹¹

Skarica Máté földi pályafutásának végéről két kútfő tudósít. Az erőszakos halál időpontját mindkét szerző 1591-re teszi, de amíg Szegedi Lőrinc – aki a debreceni kollégiumban tanult Kevi Gáspártól, Kevi Páltól és Ráckevei Istvántól nyerte információit – az oszmánoknak tulajdonította a március 21-én bekövetkezett gyilkosságot,⁹² addig Újfalvi Imre bizonyos

⁹⁰ Kanyaró F.: Unitáriusok Magyarországon i. m. 184–185. p.

⁹¹ Balogh Ferencz: A magyar protestáns egyház történelem részletei a reformáció korától jelenig. Debreczen, 1872. 117. p.; Pokoly József: Az unitarizmus Magyarországon. In: Protestáns Szemle, 1898. X. évf. 444. p.; Szabó Gyula: Szabadgondolkodó társadalmi rétegek a török alatti Pécsen és Baranyában. In: A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 1964. Szerk.: Dankó Imre. Pécs, 1965. 248–252. p.; Székely György: Erasmus és a reformáció. In: Századok, 1970. 104. évf. 2. sz. 287. p.; Nagy Imre: Török világ a Mecsek alján. Válaszúti György és a „pécsi disputa” (Öttorony IX.). In: Pécsi Szemle, 2009. XII. évf. 1. sz. 31–35. p.; Kanyaró F.: Unitáriusok Magyarországon i. m. 184–185. p.; Pintér J. magyar irodalomtörténete i. m. II. 127–128. p.; Mészáros L.: „Elég merni is a nagyot” i. m. 313–314. p.; Zoványi J.: Magyarországi protestáns i. m. 466. és 672. p.; Benda K.: Unitáriusok a hódoltság-kori i. m. 92. p.

⁹² Az 1564-ben Wittenbergben megjelent CALENDAR(IUM HISTORI)CUM egyik oldalára Szegedi Lőrinc a következő latin nyelvű mondatot jegyezte fel: *Matthaeus Scharicaeus Pastor Eccl[es]iae Keviensis (per insidias Turcarum) occisus est 21 die Martii. A[nn]o 1591.* (Herepei János: Skarica Máté halála-ideje. In: Protestáns Szemle, 1936. XLV. évf. 1. sz. 19. p.). A három ráckevei diák debreceni tanulmányairól: Thury Etele: A debreceni református főiskola törvényei s az eze-

„tolvajokat” emlegetett a bűncselekmény elkövetőiként.⁹³ Mivel abban az időben „tolvajokon” általában azokat a rablókat értették, akik az utak mentén zsákmányra leselkedtek és a kedvező pillanatban lecsaptak kiszemelt áldozataikra, ezért a legvalószínűbb magyarázat az lehet, hogy a 47 életévében járó Skaricát szülővárosa környékén kószáló banditák – és nem feltétlenül török vagy magyar végvári katonák – ölték meg.⁹⁴ A kiművelt prédikátor holttestét a 16. századi reformáció egyik szellemi központjának számító településén, Ráckeven helyezték örök nyugalomra.⁹⁵

ket aláírt tanulók névsora. In: Iskolatörténeti adattár. II. kötet. Szerk.: *Thury Etele*. Pépa, 1908. 96–97. p.

⁹³ Újfalvi Imre magyar nyelvű feljegyzése így hangzik: *Az bodog emlekezeti Kevi Scaricza Mathe, ugyan ot való tanito, kit anno 1591. az Tolvajok hazából ki viven, meg ölének hallottuk, hogy ebben forgolodot* (Klaniczay T.: Újfalvi Imre i. m. 159. p.).

⁹⁴ Herepei János és Fenyvesi (Mészáros) László hitelt adott Szegedi Lőrinc tudósításának (Herepei J.: Skarica Máté i. m. 19. p.; Mészáros L.: „Elég merni is a nagyot” i. m. 314. p.). Szakály Ferenc eleinte úgy vélte, hogy a tatái német parancsnok emberei ölték meg Skaricát (Szakály F.: Adalékok Szegedi Kis István i. m. 174. p.), később azonban már a keresztény végvári portyázók között kereste a tetteseket (Szakály F.: Mezőváros és reformáció i. m. 165. p.). Jómagunk Ács Pál megállapításával értünk egyet, aki szerint a ráckevei lelkész halálát közönséges magyar rablógyilkosok okozták (Ács P.: Skaricza Máté i. m. 20. p.).

⁹⁵ Ráckeve minden bizonnyal Szegedi Kis István működése idején vált a protestáns reformáció hódoltsági központjává. Minderről lásd legújában: *Miskei Antal*: A 450 éve elhunyt Szegedi Kis István emlékezete. In: Egyháztörténeti Szemle, 2022. XXIII. évf. 1. sz. 47–55. p.